
**ПРЕПОРЪКИ
ЗА ДОБРА ПРАКТИКА
ПО
ЗАХАРЕН ДИАБЕТ**

**БЪЛГАРСКО
ДРУЖЕСТВО
ПО ЕНДОКРИНОЛОГИЯ**

СОФИЯ, 2005 година

© БЪЛГАРСКО ДРУЖЕСТВО ПО ЕНДОКРИНОЛОГИЯ, 2005
Анна-Мария БОРИСОВА, *отговорен редактор*, 2005

© Румен НИНОВ, *корица и графичен дизайн*, 2005

СЪДЪРЖАНИЕ:

- I. Определение / 5
- II. Епидемиология / 5
- III. Класификация / 7
- IV. Диагноза / 7
- V. Скрининг / 11
- VI. Осигуряване на качествени грижи за диабета / 13
- VII. Обучение на пациенти със захарен диабет / 15
- VIII. Самоконтрол на кръвната захар / 17
- IX. Оценка на контрола на кръвната захар / 18
- X. Оценка на контрола на липидите, артериалното налягане, телесното тегло и тютюнопушене / 20
- XI. Препоръки за хранителен режим при захарен диабет / 21
- XII. Физическа активност / 23
- XIII. Лечение на захарен диабет тип 1 / 24
  - Хипогликемии / 26
- XIV. Лечение на захарен диабет тип 2 / 27
- XV. Увреждания на очите при диабет / 31
- XVI. Увреждания на бъбреците при диабет / 33
- XVII. Увреждания на нервната система при диабет / 36
- XVIII. Проблеми свързани с диабетно стъпало / 38
- XIX. Поведение при затлъстяване и диабет / 40
  - Метаболитен синдром / 41
- XX. Лечение на повишени нива на липидите в кръвта / 41
- XXI. Лечение на повишено кръвно налягане / 43
- XXII. Контрол на артериалните рискови фактори / 46
- XXIII. Скрининг за сърдечно-съдово заболяване при пациенти с диабет и лечението му / 48
- XXIV. Ишемична болест на сърцето (ИБС) / 48
  - Антиагреганти при диабет / 49
- XXV. Бременост и контрацепция при жени с диабет / 50
- XXVI. Контрол на диабета по време на хирургична интервенция / 53
- XXVII. Поведение при диабетна кетоацидоза / 55
- XXVIII. Грижи за хората с диабет в старческа възраст / 56
- XXIX. Профилактични мерки при захарен диабет / 57
- XXX. Детски диабет / 57
- XXXI. Библиография / 64

СЪКРАЩЕНИЯ:

АДА – Американска диабетна асоциация

АРБ – анготензин II рецепторни блокери

ГЗД – гестационен захарен диабет

ДХПКА – дихидропиридинови калциеви антагонисти

НДХПКА – недихидропиридинови калциеви антагонисти

НГГ – нарушена гликемия на гладно

НГТ – намален глюкозен толеранс

ОГТТ – орален глюкозо-толерансен тест

АТР III – Adult treatment panel III (панел за лечение на възрастни)

IDF – Международна диабетна федерация

NCEP – National Cholesterol Education Program (Национална програма за обучение за холестерола)

Целта на Препоръки за добра практика по захарен диабет е да се изработи документ адресиран към лекари, пациенти, изследователи, здравни фондове и други заинтересовани и съдържащ препоръки за:

- подобрене на грижите за пациентите с диабет;
- ранна диагноза и профилактика на захарния диабет;
- унифициране и подобрене на диагностиката;
- внасяне на точни правила при контролирането на различните форми на заболяването;
- изработване на стратегия за комплексен терапевтичен подход, съобразен с типа на захарния диабет, възрастта на пациента, стила на живот, съществуващите усложнения и съпътстващи заболявания;
- определяне минимумът от изисквания за осигуряване на медицински грижи за пациентите с диабет;

I. ОПРЕДЕЛЕНИЕ

Захарният диабет е метаболитно заболяване, характеризиращо се с хипергликемия, която е резултат от нарушение в инсулиновата секреция, в инсулиновото действие или в двете заедно (Alberti K.G.M.M, 1998). Това заболяване е хронично и се нуждае от непрекъснати медицински грижи и мотивирано участие на добре обучен пациент, за да се превантират остриите компликации и да се намали риска от дългосрочни усложнения.

II. ЕПИДЕМИОЛОГИЯ

Захарният диабет е социално значимо заболяване поради широкото си разпространение. Понастоящем около 190 милиона души по света са с диабет, а се очаква през 2025 година броят им да достигне 300 милиона. Заболяването е налице както във високоразвитите индустриални страни, така и в развиващите се страни. Близко 25% от хората над 50-годишна възраст са с намаляващ глюкозен толеранс, като ежегодно 5-8% от тях развиват захарен диабет.

Светът е изправен пред епидемия от захарен диабет тип 2. Причините за това са утвърждаването на западния стил на живот, нарастването на броя на населението, застаряването на населението, урбанизацията и свързаната с нея промяна в режима на хранене, заседналият начин на живот, затлъстяването. Повишеният брой на пациентите със захарен диабет тип 2 утежнява работата на системата за осигуряване на здравното обслужване, поради ограничените й финансови средства. Ето защо захарният диабет тип 2 заедно с неговите усложнения – нарушено зрение, бъбречни увреждания, болестите на големите кръвоносни съдове, невропатия, както и придружаващите го често заболявания – артериална хипертония, дислипидемия и затлъстяване, представляват голям медицински, социален и икономически проблем.

Най-достоверни са епидемиологичните данни, основаващи се на изследване върху цялото население. В някои страни има добри национални регистри на пациентите с диабет. Например в Чехия броят на регистрираните пациенти с диабет се е увеличил от 268 516 през 1977 година на 600 306 за 1997 година (над 2 пъти).

В България липсва съвременно епидемиологично проучване. През 1997 година в здравните заведения на страната са били регистрирани около 170 000 пациенти със захарен диабет, което е около 2% от населението. Понастоящем се приема се, че в България честотата на заболяването е около 2.5-3.0% от населението. В абсолютни цифри това означа-

ва, че в България има поне 250 000 души със захарен диабет. Увеличава се честотата и на детския диабет у нас. Ежегодната заболеваемост от захарен диабет за децата от 0 до 14 години през периода 1973-1982 година е била 6.0 на 100 000 деца, докато през периода 2000-2002 година тази заболеваемост достига 9.3 на 100 000 деца. Смята се, че от пациентите със захарен диабет у нас около 9.6% са със захарен диабет тип 1 и около 90,4% – със захарен диабет тип 2. Появата на захарен диабет тип 2 е тясно свързана с възрастта, като с напредването ѝ болестността расте. Тя е най-висока във възрастта 50-60 години, достигайки 6% у мъжете и 7% у жените у нас. Общо заболеваемостта у нас варира между 70 и 100 случая на 100 000 души население годишно.

Според приблизителни изчисления върху вероятните стойности болестността от захарен диабет за България е 4%. Тази оценка е направена въз основа на анализ на тенденциите в прираста на населението, разпределението на населението в градските и селски райони и честотата на рисковите фактори (Консенсус на страните от Централна, Източна и Южна Европа, 1999-2000).

Таблица 1. Прогнози на СЗО за разпространението на захарния диабет сред възрастното население през 1995 и 2025 година (King H. et al.1998).

Страна	1995 година	2025 година
Развити страни	5,9%	7,6%
С утвърдена пазарна икономика	5,6%	7,1%
Източноевропейски страни	6,9%	8,8%
Развиващи се страни	3,3%	4,9%

Основен проблем при пациентите с диабет са развиващите се късни усложнения на болестта, които могат да доведат до сериозни последици -слепота, хронична бъбречна недостатъчност и хемодиализа, ампутации на крайници, съдови усложнения – ИБС, миокарден инфаркт, мозъчно-съдова болест, инсулт. Тези усложнения водят до тежки последици както за пациента и семейството му, така и за цялото общество. Хората с диабет са застрашени около 15 пъти повече от слепота, от развитие на хронична бъбречна недостатъчност и ампутация на долен крайник в сравнение с тези без диабет, а инфарктът на миокарда е около 3 пъти по-чест сред тях, отколкото сред недиабетиците. Ето защо захарният диабет и

особено тип 2, се разглежда като независим високостепенен сърдечно-съдов рисков фактор. От друга страна, захарният диабет тип 2 е част от т.нар. метаболитен синдром – сгрупване на рискови фактори за сърдечно-съдова смъртност (артериална хипертония, дислипопропротеинемия, захарен диабет тип 2, затлъстяване и други).

Захарният диабет е хронично заболяване, което изисква големи разходи за системния му контрол, за съвременното му лечение (перорално, инсулиново, комбинирано) и за настъпилите късни усложнения. Разходите за лечение на диабета и усложненията му са значителни за всички държави. Установено е, че здравното обслужване на хората с диабет струва поне 2.5 пъти повече от това на връстниците им без диабет. Понастоящем захарният диабет заема трето място по разходи сред всички останали заболявания след раковите и сърдечно-съдовите заболявания.

III. КЛАСИФИКАЦИЯ

Захарен диабет тип 1 – резултат на бета-клетъчна деструкция, обичайно водеща до абсолютен инсулинов дефицит;

Захарен диабет тип 2 – резултат на прогресиращ инсулинов секреторен дефект на фона на инсулинова резистентност;

Други специфични типове диабет – дължащи се на други причини (генетичен дефект в бета-клетъчната функция, генетичен дефект в инсулиновото действие, заболявания на екзокринния панкреас, влияние на лекарства или химикали, други заболявания);

Гестационен захарен диабет (ГЗД) – диагностициран по време на бременност.

IV. ДИАГНОЗА

Има три начина за поставяне на диагноза захарен диабет:

1. При наличие на клинични признаци, характерни за диабет (полиурия, полидипсия, необяснимо намаление на тегло) и случайна плазмена глюкоза $\geq 11,1$ mmol/l т.е. проба взета по всяко време на денонощието без оглед на времето от последното хранене;
2. При плазмена глюкоза на гладно $\geq 7,0$ mmol/l т.е. да е спазен интервал от последния прием на храна поне 8 часа;
3. При плазмена глюкоза на 2-я час в хода на орален глюкозо-толерансен тест (ОГТТ, проведен съгласно изискванията на СЗО) $\geq 11,1$ mmol/l.

Оформят се и две допълнителни състояния между нормален глюкозен толеранс и захарен диабет:

Нарушена гликемия на гладно (НГГ) – плазмена глюкоза на гладно от 6,1 mmol/l до 6,9 mmol/l;

Намален глюкозен толеранс (НГТ) – плазмена глюкоза на 2-я час в хода на ОГТТ между 7,8 mmol/l и 11,0 mmol/l. И двете нарушения (НГГ и НГТ) понастоящем се наричат „предиабет“. Това са рискови фактори за развитие на диабет и на сърдечно-съдови заболявания в бъдеще. Установено е, че редуцирането на теглото и редовната физическа активност могат да намалят риска от прогресия на НГТ в захарен диабет тип 2. Има доказателства, че и приложението на метформин, акарбоза, орлистат и глитазони могат ефективно да намалят риска от прогресия в диабет, въпреки че промяната в стила на живот е решителната стъпка в тази насока.

Таблица 2. Диагностични критерии за захарен диабет и за други състояния с хипергликемия (СЗО, 1999).

	Ниво на кръвната захар mmol/l	Ниво на кръвната захар mmol/l
	Венозна плазма*	Цялостна капилярна кръв
Захарен диабет		
на гладно поне 8 часа	≥ 7,0	≥ 6,1
На 2-я час в хода на ОГТТ	≥ 11,1	≥ 11,1
Намален глюкозен толеранс (НГТ)		
На гладно	< 7,0	≤ 6,1
На 2-я час в хода на ОГТТ	7,8-11,0	7,8-11,0
Нарушена гликемия на гладно (НГГ)		
на гладно	6,1 - 6,9	5,6 - 6,1
На 2-я час в хода на ОГТТ	5,6 - 6,9 ** < 7,8	< 7,8

* предпочита се измерване на плазмена глюкоза

** препоръки на АДА от 01.2004

Таблица 3. Лабораторни диагностични еквиваленти за плазма и цялостна кръв

	Плазмена глюкоза*	Плазмена глюкоза*	Цялостна кръвна глюкоза	Цялостна кръвна глюкоза
	Венозна* mmol/l	Капилярна mmol/l	Венозна mmol/l	Капилярна mmol/l
На гладно				
Захарен диабет	≥ 7,0	≥ 7,0	> 6,0	> 6,0
Нарушена гликемия на гладно (НГГ)	≥ 6,1	≥ 6,1	≥ 5,6	≥ 5,6
ОГТТ - 2^и час				
Захарен диабет	≥ 11,0	≥ 12,2	≥ 10,0	≥ 11,1
Намален глюкозен толеранс (НГТ)	≥ 7,8	≥ 8,9	≥ 6,7	≥ 7,8

* предпочита се измерване на плазмена глюкоза

Диагностичен алгоритъм:

1. Симптоматика или гликозурия или инцидентна хипергликемия

А/ Измерва се случайна венозна плазмена глюкоза:

- при стойност ≥ 11,1 mmol/l – **захарен диабет**
- при стойност ≥ 5,6 mmol/l – преминава се към следващата стъпка

(2). Допълнително се търси причината за симптоматиката, наложила тези изследвания.

2. Случайна гликемия или гликемия на гладно ≥ 5,6 mmol/l

А/ Изследва се венозна плазмена глюкоза на гладно:

- при стойност ≥ 7,0 mmol/l, се повтаря, и ако се потвърди - **захарен диабет**

- при стойност ≥ 6,1 mmol/l – провежда се орален глюкозо-толерансен тест (ОГТТ)

Б/ ОГТТ (венозна плазмена глюкоза):

- Ако на 2-я час е ≥ 11,1 mmol/l – **захарен диабет**
- Ако на 2-я час е ≥ 7,8 mmol/l и ≤ 11,0 mmol/l и- **намален глюкозен толеранс**
- Ако кръвната захар на гладно е ≥ 6,1 mmol/l и на 2-я час е < 7,8 mmol/l – **нарушена гликемия на гладно**

Орален глюкозо-толерансен тест (ОГТТ) – 75g глюкоза в 300ml вода, приета през устата за 3 до 5 минути се провежда при:

- плазмена глюкоза на гладно над нормата и под 7 mmol/l;
- нормална плазмена глюкоза на гладно, но при съществуване на рискови фактори;

Изисквания при провеждане на ОГТТ:

- провежда се само сутрин след 12-часов нощен глад;
  - предходните 3 дни храната трябва да е съдържала до 200 грама въглехидрати дневно;
  - през последната седмица не трябва да е имало интеркурентно заболяване с температура, горно- или долнодиспептичен синдром;
  - да не се приемат медикаменти, известни с контраинсуларния си ефект – кортикостероиди, тиреоидни хормони;
  - по време на теста пациентът не трябва да се храни или да приема течности, освен вода; не трябва да пуши; не трябва да се разхожда; да липсват силни емоции; да се поддържа нормална температура на околната среда;
  - гликемията се проследява изходно и на 120-а минута;
- ОГТТ е лесен за провеждане, приемлив от пациентите и с ниска цена.

Диагностични опорни точки и съображения при диагностициране на диабет:

1. Оценката на гликемията на гладно е необходимо да се прави при липса на прием на храна поне 8 часа
  - при липса на сигурност за измерената гликемия, се повтаря след 2 часа или се има предвид провеждане на ОГТТ;
  - диагнозата не може да се базира на единична абнормна гликемия при липса на симптоми;
2. Предпочита се оценката да се прави на базата на венозна плазма на глюкоза (в таблица 3 е даден еквивалент за цяла и капилярна кръв)
3. Използването на HbA_{1c} за диагностициране на захарен диабет не се препоръчва понастоящем.
4. Диагностични процедури не бива да се провеждат при следните условия:
  - наличие на остро заболяване, след травма, след хирургична намеса;
  - по време на краткосрочно лечение с медикамент, повишаващ кръвната захар;
5. Диагностичните тестове трябва да се интерпретират с известен резерв при:

- лица на продължително лечение с повишаващи кръвната захар медикаменти;

- лица с обратими ендокринни състояния;

- бременни жени;

Ако съмнението за диабет съществува или има висок риск за диабет, но гликемията на гладно е нормална, трябва да се проведе ОГТТ, особено при възрастни лица.

При лица с нормална гликемия на гладно, но с повишено постпрандиално глюкозно ниво, диагнозата се поставя на базата на стойността на гликемията на 2-я час в хода на ОГТТ.

Тези диагностични процедури не са приложими при лица с чернодробна цироза или други форми на изразена периферна инсулинова резистентност.

V. СКРИНИНГ

Обичайно захарен диабет тип 1 се изявява с остри симптоми, характерни за заболяването или със значително висока кръвна захар. Нерядко захарен диабет тип 2 се диагностицира едва при поява на късни усложнения на заболяването, и около 1/3 от пациентите със захарен диабет остават недиагностицирани. За скрининг се предпочита измерване на плазмената глюкоза на гладно; ОГТТ не е удобен от практическа гледна точка и е по-скъп метод.

1. При лица над 45-годишна възраст и с ИТМ < 25 kg/m² се измерва плазмената глюкоза на гладно и в случай, че резултатите са в границата на нормата, скринингът се повтаря след 3 години;

2. Скрининг се прави и в по-млада възраст или при индивиди с ИТМ > 25 kg/m², и при които са налице някои допълнителни рискови фактори за развитие на захарен диабет (таблица 4).

Таблица 4. Рискови фактори за развитие на захарен диабет и налагащи провеждане на скрининг

Наднормено телесно тегло – ИТМ > 25 kg/m ²
Първостепенни родственици, страдащи от захарен диабет
Майка, родила дете с тегло > 4 kg, или при която е бил диагностициран гестационен диабет
Артериална хипертония (> 140/90 mmHg)
Ниво на HDL-холестерол < 0,9 mmol/l и/или ниво на триглицеридите > 2,2 mmol/l (> 2,82 mmol/l)*
НГТ или НГГ при предишни изследвания
Анамнеза за сърдечно-съдово заболяване
Синдром на поликистозни яйчници или други заболявания или състояния, свързани с инсулинова резистентност (acanthosis nigricans)
Симптоми, насочващи към захарен диабет

* – препоръки на АДА

Таблица 5. Скрининг за захарен диабет тип 2 при деца (АДА)

F Критерии:
Наднормено тегло + два допълнителни рискови фактори от следните: 1. фамилна анамнеза за захарен диабет тип 2 (при първостепенни или второстепенни родственици);   2. раса/етническа принадлежност;   3. признаци на инсулинова резистентност или състояния, свързани с инсулинова резистентност (acanthosis nigricans, хипертония, дислипидемия или синдром на поликистозни яйчници)
F Възраст на отключване на диабета: 10 годишна възраст или с началото на пубертета
F Честота на изследване: на всеки 2 години
F Изследване: предпочита се измерване на плазмена глюкоза на гладно
F Честота на изследване: на всеки 2 години
F Изследване: предпочита се измерване на плазмена глюкоза на гладно

VI. ОСИГУРЯВАНЕ НА КАЧЕСТВЕНИ ГРИЖИ ЗА ДИАБЕТА

Необходими условия за провеждане на качествени грижи за диабета:

1. Професионален екип

- лекари;
- диабетни медицински сестри - подготвени за обучение на пациенти с диабет;
- диетолози;
- подиатристи (специалисти по диабетно стъпало)

2. Инфраструктура

- лесен достъп за хората с диабет;
- наличие на протоколи за диабетни грижи;
- възможности за обучение и за грижи за краката;
- предоставяне на информация за хората с диабет;
- достъп до качествена лаборатория;
- достъп до специалисти за оценка на състоянието на сърцето, бъбреците, очите и съдовете;
- база-данни (software) за качествено мониториране;
- структурирана документация;
- система на екипа за регулярно повикване на пациентите за годишен контрол;
- непрекъснато обучение на професионалистите от екипа;

3. Видове дейности:

- регулярни прегледи (през 3 месеца);
- годишни прегледи;
- обучение;
- грижи за краката;
- трайна обратна връзка между пациента и екипа;

Организация на диабетната консултация: (АДА)

1. Анамнеза:

- История на диабета;
- Социална история / стил на живот (хранителни навици; тегло – в миналото и сега; растеж и развитие за деца и подрастващи; физическа активност);
- Прилагано лечение на диабета - вид, схеми;
- Настоящо лечение на диабета - вид, схеми, резултати;
- Инсулиново лечение и епизоди на хипогликемия;
- Самоконтрол - резултати (преглед на измерените от пациента резултати и дискусия върху тях), обучение;

- История на остриите усложнения – честота, тежест, причини за кетоацидоза и хипогликемии;
- История на късните хронични усложнения / симптоми – очи, бъбреци, нерви, гастроинтестинален тракт, пикочо-полова система, сърце, периферни съдове, стъпало, мозъчно-съдови инциденти;
- Рискови сърдечно-съдови фактори – тютюнопушене, хипертония, затлъстяване, дислипидемия – лечение и резултати;
- История на инфекциите – кожа, стъпало, зъби, генитални, бъбречни;
- Други придружаващи заболявания (по системи);
- Прилагани медикаменти за други заболявания и състояния и отношението им към кръвната захар;
- Фамилност за захарен диабет и други ендокринни заболявания/артериални заболявания;
- Преглед на проблемите – нови събития в живота/нови симптоми или трудности в грижите за диабета;
- Оценка на културните, психосоциални, образователни, икономически фактори, оказващи влияние върху контрола и лечението на диабета;
- Обучение върху диабета, умения, грижи за краката;
- Планиране съвместно с пациента на целите през следващите месеци, промените в лечението и времето за следващата консултация;
- Вписване на консултацията в досието на пациента;

2. Проверка на умения /самочувствие:

- Умения за самоконтрол / резултати;

3. Физикален преглед (АДА)

- Общ статус – ръст, тегло (индекс на телесна маса); устна кухина; щитовидна жлеза; кожа (местата за инжектиране на инсулина, евентуално acanthosis nigricans); корем – хепатомегалия; неврологичен статус;
- Сърце, кръвно налягане – включително ортостатизъм;
- Статус на стъпалата – обувки, деформации, състояние на кожата, исхемия, улцерации, пулсации (с палпация), нарушения в чувствителността;

4.Лабораторна оценка:

- Кръвна захар – на гладно и постпрандиално;
- HbA_{1c}
- липиден профил на гладно (ако е проблемен);
- микроалбуминурия при пациенти със захарен диабет тип 1 с давност на заболяването поне 5 години и при всички пациенти със захарен диабет тип 2;

- серумен креатинин;
- TSH – при всички пациенти със захарен диабет тип 1 и при клинични показатели при диабет тип 2;
- ЕКГ при възрастни, при показания;
- Урина – кетотела, белтък, седимент;

5. Насочване на пациентите за консултация:

- За изследване на очите (при показания);
- За фамилно планиране при жени в репродуктивна възраст;
- При диабетна сестра за обучение за диабета, ако не е проведено от лекар;
- При специалист по диабетно стъпало (при показания);
- При психолог (при показания);
- При други специалисти (при показания);

VII. ОБУЧЕНИЕ НА ПАЦИЕНТИ СЪС ЗАХАРЕН ДИАБЕТ

Това е отговорност на диабетния екип, който трябва да помогне на хората с диабет да могат да следват стил на живот по техен избор чрез придобиване на познания, поведенчески умения и самоотговорност.

Цели на обучението на пациента с диабет:

1. Да се оптимизират:
  - Познанията за диабета, за неговото прогресиращо развитие и целите при контрола му ;
  - Способността на пациента с диабет да определи личните си здравни цели;
  - Мотивацията и отношението на пациента към грижите за себе си;
  - Поведението на пациента, което оказва влияние върху контрола на диабета му;
2. Да се придобият умения:
  - За ефективно справяне с хранителния режим и физическата активност;
  - За оптимално и подходящо използване на инсулиновата терапия;
  - За справяне със социалните и ежедневните последици от инсулиновата терапия върху начина на живот;
  - За разбиране и приемане на целите и за разработване на стратегия за постигането им;
  - За справяне с усложненията на лечението, включително хипогликемията;

- За ефективно използване на членовете на диабетния екип;
- За посрещане на новите проблеми в диабетните грижи;
- За мониториране и използване на резултатите от лечението;
- За прилагане на подходящи перорални антидиабетни средства;
- За справяне с интеркурентни заболявания;
- За справяне адекватно с късните усложнения на диабета;

Условия за провеждане на обучението на пациента с диабет:

1. Интегриране на обучението в обичайната работа на клиниката;
2. Осигуряване на адекватна подготовка на диабетния екип за обучение на хората с диабет;
3. Преценяване на индивидуалните нужди на всеки пациент;
4. Съобразяване с нуждите на отделни групи пациенти (езикови проблеми, физически или умствени недостатъци);
5. Обучението се провежда в рамките на три периода:
  - Непосредствено или скоро след диагностицирането – основна информация за здравословно хранене, физическа активност, отказ от тютюнопушене; информация относно естеството и развитието на диабета; минимум умения, необходими за контрол при новата ситуация; информация относно инжектиране, самоконтрол, хипогликемия, разпределение на въглехидратите в храненията;
  - В месеците след поставяне на диагнозата – по-изчерпателна информация от предишната, като се добавя още за целта на лечението, храненето в къщи и навън; справяне с вметнати заболявания, цели на инсулиновата терапия, усложненията на диабета, артериалните рискови фактори, грижи за краката; бременност, контрацепция; работа, осигуровки, шофиране, пътуване;
  - В дългосрочен план – периодично обучение при годишния преглед;

Оценка на резултата от обучението на пациента (при рутинна визита или годишно):

- Преглед на уменията на пациента, свързани с диабета (техника на самоконтрол, хранителен режим, инжекционна техника);
- Данните от биомедицинските изследвания на пациента (промяна в телесното тегло, HbA_{1c});
- Преценка на поведението на пациента (удобни обувки, физическа активност, спиране на тютюнопушенето, места на инжектиране, членство в диабетна организация);
- Оценка на стила на живот, на емоционалната нагласа, на усещането за бариери пред някои активности в стила на живот на пациента с диабет и в грижите му за самия него;

- Преценка на усещанията за желани близки цели (гликемичен контрол, тегло), както и за далечни нежелани (съдово заболяване);
- Познания на пациента;
- Преценка на специфичното за диабета качество на живот и на здравния профил (като общи измервания);

Житейски въпроси при обучението на пациента с диабет:

1. Регулярно се пита за взаимодействието на диабета с:
  - Професията – индивидуални препоръки; съвети и контакти с тези, които са засегнати от промяна в инсулинова терапия;
  - Социалните активности;
  - Отдиха;
  - Осигуровки – препоръка за пациентите да влязат в осигурителни договори; бърз и подходящ документ при поискване;
  - Пътувания – препоръка за валидна пътна застраховка; специални здравни рискове в посещаваните страни;

Целите на обучението на пациентите с диабет са да се осигури информация в приемлива форма, за да могат хората с диабет да получат знанията, за да могат сами да се справят с диабета и да бъдат окуражавани да правят сами избора си за стила на живот.

VIII. САМОКОНТРОЛ НА КРЪВНАТА ЗАХАР

Използване и оценка на самоконтрола:

1. Да се дадат съвети за провеждане на самоконтрол за:
  - Обучение върху ефекта на диетата и физическата активност върху кръвната захар;
  - Максимално гарантиране на подходящ кръвно-захарен контрол (кръвна захар на гладно и постпрандиално);
  - Нагласяване на инсулиновата доза;
  - Справяне с хипогликемия и предпазване от хипогликемия;
  - Борба с вметнати заболявания и нови обстоятелства;
2. Оценка на уменията за самоконтрол – годишно или при възникнали проблеми със самоконтрола;
3. Оценка на надеждността на резултатите от самоконтрола чрез:
  - Оценка на техниката за самоконтрол;
  - Сравнение с резултата от HbA_{1c}
  - Сравнение с резултата, получен по време на консултацията;
  - Преглед на резултатите от самоконтрола в дневника;

Възможности за постигане на ефективен самоконтрол:

1. Използват се глюкометри, лентички за кръвна захар или за уринен анализ;
2. Провежда се подходящо обучение и регулярен преглед на техниката;
3. Препоръки:
  - Резултатите да се записват с дата и час;
  - Според конкретните нужди се препоръчват различни измервания:

При захарен диабет тип 1:

- кръвна захар 4 пъти дневно;
- кръвна захар 4-8 пъти дневно по време на инфекция, промяна в начина на живот, преди концепция, при бременност, при неразпознана хипогликемия;
- през нощта (02,00-04,00 ч) при съмнения за неразпознати нощни хипогликемии;
- един или два денонощни кръвно-захарни профили седмично (в различни дни);
- веднъж дневно и минимално приемливата честота (в различно време на деня);

При захарен диабет тип 2:

- кръвна захар 1-4 пъти дневно според нуждите, ако глюкозният контрол е влошен или ако се прилага инсулиново лечение;
- кръвна захар 4-8 пъти дневно по време на заболяване, при промени в стила на живот или при бременност;
- При захарен диабет тип 1 се препоръчва измерване на кръвна захар препрандиално и 2 часа след хранене, както и преди сън;
- При захарен диабет тип 2 се препоръчва изследване на кръвна захар 2 часа след хранене;
- Кръвната захар се измерва при вариации в храненето или във физическата активност;

IX. ОЦЕНКА НА КОНТРОЛА НА КРЪВНАТА ЗАХАР

Използване на прицелните нива:

- Като интегрална част от грижите за диабета – да не са ръководни само диабетните симптоми;
- С цел да се уточни нуждата за бъдеща намеса;
- Като база на краткосрочни и дългосрочни индивидуални прицелни нива;
- Като средство за обучение на пациента с диабет;

Мониторирането се извършва чрез контрол на:

- кръвна захар на гладно;
- кръвна захар постпрандиално;
- профилно проследяване на кръвната захар – с различна кратност според възможностите, нуждите и желанието;
- домашен самоконтрол – най-удобният и най-реален контрол; самодисциплинира и мотивира пациента да бъде активен участник в лечението си;
- хемоглобин A_{1c} – добър показател за контрола на захарния диабет през последните 3 месеца; Да се използват методи, сертифицирани от IFCC, които са проследени до референтните стойности, определени от DCCT. Лабораториите са задължени да участват в система за външна оценка на качеството. В ход са усилия да се осъществи глобална хармонизация на изследване на гликирания хемоглобин. Да се изследва през 2-4 месеца (захарен диабет тип 1 и при промяна в лечението или недостигната желана гликемия) и на 2-6 месеца (при захарен диабет тип 2 и при постигната желана гликемия);
- Да се имат предвид фалшиви резултати на показателя – понижен при кръвозагуба, хемолиза или повишен при бета-таласемия, уремия;
- Да се мисли за хипогликемии при нормален или близък до нормалния HbA_{1c}
- ацетон в урината се изследва при инфекции, стресови състояния, гастро-интестинални нарушения;

Терапевтични цели на гликемичния контрол (IDF):

1. плазмена гликемия на гладно – 4,4-6,1 mmol/l
2. постпрандиални плазвена гликемия – 4,0-7,5 mmol/l
3. $HbA_{1c} < 6,5\%$

Имайки предвид прицелните стойности на гликемията може да се направи следната оценка за ролята на кръвно-захарния контрол върху артериалния риск.

Таблица 6. Оценка на кръвно-захарния контрол

Показател	Нисък риск	Артериален риск	Микроваскуларен риск
HbA _{1c} (%)	≤6,5 %	> 6,5 %	> 7,5 %
Венозна плазмена глюкоза			
на гладно/ препрандиално	≤6,1 mmol/l	> 6,1 mmol/l	≥7,0 mmol/l
Кръвна захар при самоконтрол			
на гладно/ препрандиално	≤5,5 mmol/l	> 5,5 mmol/l	> 6,0 mmol/l
Постпрандиално	< 7,5 mmol/l	≥7,5 mmol/l	> 9,0 mmol/l

Капилярната кръвна захар на гладно е около с 1,0 mmol/l по-ниска отколкото във венозна плазма. Постпрандиалната капилярна кръвна захар е същата като във венозна плазма.

X. ОЦЕНКА НА КОНТРОЛА НА ЛИПИДИТЕ, АРТЕРИАЛНОТО НАЛЯГАНЕ, ТЕЛЕСНОТО ТЕГЛО И ТЮТЮНОПУШЕНЕТО

1. Оценка на контрола на липиди и кръвно налягане:

- Липиден профил (общ холестерол, LDL-холестерол, HDL-холестерол, триглицериди) на 2-6 месеца (ако предходното измерване е показвало високи стойности) или ежегодно при нормални стойности;
- Кръвно налягане при всяка консултация, освен ако се знае, че е под прицелните нива;

2. Прицелни нива на липиди

Имайки предвид прицелните стойности на липидите може да се направи следната оценка за ролята на липидния контрол върху артериалния риск.

Таблица 7 Оценка на липидния контрол

Показател	Нисък риск	С риск	Висок риск
Серумен общ холестерол	< 4,8 mmol/l	4,8-6,0 mmol/l	> 6,0 mmol/l
Серумен LDL-холестерол	< 3,0 mmol/l < 2,6 mmol/l*	3,0-4,0 mmol/l	> 4,0 mmol/l
Серумен HDL-холестерол	> 1,2 mmol/l	1,0-1,2 mmol/l	< 1,0 mmol/l
Серумни триглицериди	< 1,7 mmol/l	1,7-2,2 mmol/l	> 2,2 mmol/l

* – препоръки на АДА

3. Прицелни нива на артериално налягане

- При нормална екскреция на албумин – < 130/80 mmHg
- При наличие на протеинурия (> 1g/24 часа) < 125/75 mmHg

4. Контрол на тютюнопушенето

Тютюнопушенето – да се спре или поне да се доведе до минимум:

1. Да се идентифицира наличието на тютюнопушене още при поставянето на диагнозата или при годишния преглед;
2. Важно е да се наблегне върху вредата на тютюнопушенето при поставяне на диагнозата и при случай на критични събития за пациента;
3. Да се даде информация върху:
  - Здравните рискове и ползите от спиране/редуциране на тютюнопушенето
  - Техника за редуциране на тютюнопушенето
  - Да се приложи фармакологична субституция
  - Програми за прекратяване на тютюнопушенето

XI. ПРЕПОРЪКИ ЗА ХРАНИТЕЛЕН РЕЖИМ ПРИ ЗАХАРЕН ДИАБЕТ

Обосноваването и създаването на хранителна програма е неразделна част от началната и непрекъснатата програма за обучение на пациента.

Преглед на хранителния режим:

1. Преглед на хранителния режим регулярно:
  - Дали е здравословно храненето като нормална част от стила на живот?

- Дали калорийният прием е адекватен на желаното телесно тегло?
  - Приемат ли се редовно основните хранения и междинните закуски?
  - Умерен ли е приемът на алкохол? Свързан ли е с хипертония или хи пертриглицеридемия? Причина ли е за ранна или късна хипогликемия? Знае ли се всичко това от пациента?
  - Похарчени ли са пари за специални „диабетни“ хранителни продукти?
  - Дали разпределението на калориите отразява стила на живот и предпочитания на пациента, както и глюкозопонижаващата терапия и хранителните навици в региона?
  - Дали повишеното кръвно налягане и бъбречни увреди изискват за подобрението си специални препоръки (белтъчен прием $< 0,8$ g/kg дневно, прием на сол $< 6,0$ g дневно)?
2. Препоръки и преглед на хранителния режим се прави:
- При поставяне на диагнозата;
  - При всяка консултация (ако има наднормено телесно тегло или ако е субоптимален контрола на съдовите рискови фактори);
  - Със започване на инсулиново лечение;
  - При промяна на инсулиновия режим;
  - При необходимост;

Здравословно хранене:

- Съветва се приемът на въглехидрати да бъде по-висок и приемът на мазнини по-нисък, отколкото на повечето европейци, но не различни от препоръките на общата популация. Приемът да бъде индивидуализиран според нуждите, предпочитанията и културата;
- Междинните закуски помагат за постигане на по-добър гликемичен контрол, но трябва да се съпровождат от самоконтрол, за да е ясно кога е необходимо това; при провеждане на лечение с бързо действащи инсулинови аналози не се налага приемане на междинни закуски, освен в случаите, когато самоконтролът на кръвната захар покаже, че това е необходимо;
- Тотален калораж на приеманата храна: необходимият за нормален индекс на телесна маса;
- Съдържание на въглехидрати: около 50-55 % от калоража. Използване на храни, съдържащи разтворими фибри в богатата на въглехидрати диета;
- Пресни плодове/зеленчуци: препоръчват се като част от калорийния прием;
- Простите захари: не е необходимо да бъдат строго изключвани от

диетата, но да бъдат ограничени;

- Съдържание на наситени мазнини: < 10% от калоража;
- Съдържание на полиненаситени мазнини: < 10% от калоража;
- Мононенаситените мазнини се използват за поддържане на вкуса и баланса на калорийния прием;
- Съдържание на белтъци: < 15 % от калоража;
- Алкохол: при желание, като част от дневния калориен прием;

XII. ФИЗИЧЕСКА АКТИВНОСТ

Оценка на физическата активност:

1. На работното място, като се има предвид отиването и връщането от там до дома;
2. Физическа активност в къщи и при практикуване на хоби;
3. Възможност за редовна физическа активност (бързо ходене 30 минути дневно, активно плуване по един час три пъти седмично);

Насоки за физическа активност:

1. Съвети, че физическите упражнения:
  - Могат да подобрят инсулиновата чувствителност, кръвното налягане, липидния профил;
  - Трябва да се провеждат най-малко на всеки 2-3 дни, за да има оптимален ефект;
  - Могат да повишат риска от остра или късна хипогликемия;

2. Контрол на провежданите физически упражнения чрез:

- Системно отбелязване на нивото на физическата активност;
- Намиране на нови възможности за физическа активност и подкрепа за развитието им;
- Подходящ самоконтрол, допълнително въглехидрати, нагласяване на дозата на глюкозо-понижаващото лечение за тези на инсулин или инсулинови секретagoзи;
- Анализ на опасности:
  - късна хипогликемия и особено продължителна, тежка или необичайна за тези, които използват инсулин; възможна нужда от по-ниска инсулинова доза през нощта и на другия ден;
  - алкохолът може да увеличи риска от хипогликемия след физически упражнения;
  - рискове от травми на стъпалата след физически упражнения;
  - при започване на нови програми от физически упражнения да се

помисли за налични сърдечно-съдови заболявания;

Диетата, физическата активност и медикаментозното лечение са партньори в битката за постигане и поддържане на нискорискови нива на кръвната захар, липидите и кръвното налягане.

XIII. ЛЕЧЕНИЕ НА ЗАХАРЕН ДИАБЕТ ТИП 1

Инсулинови препарати, инжектиране и обучение

Препоръчва се:

- Провеждане на интензифицирано инсулиново лечение с бързодействащ инсулин/аналог преди всяко хранене и NPH инсулин, освен в случаите когато:
  - ✓ пациентът не желае провеждане на интензифицирано лечение;
  - ✓ гъвкавостта в ежедневието не е от значение;
  - ✓ при висок секреторен капацитет (меден месец);
- Използване на инжектиращи устройства (писалки)
- Места на инжектиране – инжектиране на бързодействащ инсулин/аналог в коремната стена, а на интермедийни/дългодействащи инсулини – в бедрата; препоръчва се смяна на инжекционните места в тези области;
- Обучение на пациента относно:
  - ✓ справяне с инжекционните устройства, включително ресуспендиране на NPH инсулин, съхранение на инсулина;
  - ✓ провеждане на адекватен самоконтрол;
  - ✓ инжектиране на инсулина дълбоко в подкожната тъкан, обичайно чрез изтегляне на гънка;
  - ✓ справяне с хипогликемия;
  - ✓ характеристиките на различните инсулинови препарати, промяна в дозировките на инсулина според обема приета храна и физическата активност и възможност за самостоятелно нагласяване на дозите;
  - ✓ ефективно справяне с диабета при пътуване и по време на заболяване;

Определяне на инсулиновите нужди – общи постановки

- Инсулиновите дозировки се определят на базата на режима на хранене и физическа активност, както и на базата на предшестващ опит с инсулин по отношение на:
  - ✓ общи инсулинови нужди (да не се използва определяне на дозите на базата на телесното тегло);

- ✓ денонощни вариации на инсулиновите нужди;
- ✓ анамнеза за хипогликемии;
- ✓ състояние на инжекционните места;
- Обичайно базалните нужди през нощта представляват около 50% от общата доза;
- Бързодействащият инсулин действа около 6-8 часа и поради това може понякога да се насложи върху следващо хранене или през нощта; да се коригират дозите съответно;
- Инсулиновите нужди при млади хора са високи и променливи;
- Да се контролират редовно постигнатия гликемичен контрол, хи погликемии, влиянието на инжекциите върху стила на живот на пациента, придобитата инжекционна техника, инжекционните места;
- Инсулиновите дози се коригират така, че с тях да се постигат уточнените прицелни нива за контрол и да се избягват хипогликемии;

Приложение на бързодействащи инсулинови аналози

- Бързодействащите инсулинови аналози имат редица предимства пред обичайните бързодействащи инсулини и при правилано използване представляват сериозна крачка напред в осигуряването на физиологичен инсулинов режим при пациентите както със захарен диабет тип 1, така и със захарен диабет тип 2;
- Предимства на бързодействащите инсулинови аналози спрямо обичайните бързодействащи инсулинови препарати са по-добър постпрандиален гликемичен контрол, по-добър дългосрочен гликемичен контрол, по-нисък риск от хипогликемии, гъвкавост и по-голяма свобода в ежедневието на пациентите; абсорбцията им не зависи от мястото на инжектиране;
- Някои особености при преминаване от бързодействащ инсулин към бързодействащ инсулинов аналог:
  - ✓ да се има предвид, че нуждите от интермедиерен инсулин могат да се променят;
  - ✓ при провеждане на хранителен режим без междинни закуски с бързодействащ инсулинов аналог е необходимо калориите от междинните закуски да се прехвърлят към основните хранения. В случаите с наднормено тегло и затлъстяване това не е необходимо.

Приложение на бавнодействащи инсулинови аналози

- Бавнодействащите инсулинови аналози са създадени в опитите за търсене на максимално близко до физиологичното заместване на базалната инсулинова секреция;
- Предимства на бавнодействащите инсулинови аналози са безвър-

ховия профил и по-продължителното действие в сравнение с обичайните интермедиерни и бавнодействащи инсулинови препарати;

■ За момента поради липса на достатъчно натрупан клиничен опит не се препоръчват в рутинната практика;

Нагласяване на дозите на инсулина

■ Необходима е предварителна оценка на данните от самоконтрола на кръвната захар и HbA_{1c} , хранителни навици и физическа активност на пациента, времето на инжектиране на инсулина, инжекционната техника на пациента и състоянието на инжекционните места.

■ Нагласяване на дозата на бързодействащ инсулин:

✓ Да се анализира нивото на кръвната захар при инжектирането на инсулина и преди следващото инжектиране и наличието на хипогликемия между двете инжекции;

✓ При висока кръвна захар и липса на хипогликемия преди това – да се увеличи дозата на инсулина с 10%; при наличие на хипогликемия – да се намали дозата с 10%;

■ Нагласяване на дозата на бързодействащ аналог:

✓ Да се анализира нивото на кръвната захар постпрандиално (2-4 часа след прием на храна), а не преди следващото хранене и инжектиране;

■ Нагласяване на дозата на NPH инсулин преди сън:

✓ Да се анализира нивото на кръвната захар преди сън и преди закуска, и при възможност през нощта; при необходимост да се нагласява инсулиновата доза;

■ Нагласяване на дозата на NPH инсулин инжектиран по друго време:

✓ Да се анализира кръвно-захарния профил / наличие на хипогликемия за период от 12 часа след инжектирането; да се прецени очакван ефект на други инсулинови препарати, инжектирани през този период; при необходимост да се нагласява инсулиновата доза.

ХИПОГЛИКЕМИЯ

Повтарящи се хипогликемии в определено време на деня означават разминаване между инсулиновото лечение и хранителния режим и физическата активност на пациента.

■ Да се анализира дали не се повтарят промени в хранителния режим и физическата активност на пациента; ако е така да се коригира дозата на инсулина съответно на тези промени;

■ Да се имат предвид и промени в инсулиновата чувствителност (възраст / бъбречни увреждания / ендокринни заболявания);

■ Да се търсят причини за хипогликемия: пропуснато/променено хранене или междинна закуска, неочаквана физическа активност, алкохол, промени в местата на инжектиране, ротация на инжекционните места, грешки при инжектирането или дозата, неправилно разпределение на дозата, гастропареза;

■ Неразпознаването на хипогликемиите често е частично обратимо състояние.

✓ Да се има предвид възможността за неразпозната хипогликемия особено при нисък HbA_{1c} – съответно да се нагласи дозата на инсулина и приема на храна, за да се овладее такъв проблем. Да се избягва спадане на кръвната захар под 4,0 mmol/l.

■ Поведение при нощна хипогликемия:

✓ да се коригира вечерния бързодействащ инсулин при висока доза или късно инжектиране, тъй като тя допринася за хипогликемия между 24,00-03,00;

✓ да се инжектира вечерната доза НРН инсулин възможно най-късно преди сън – така се разделят ефектите на вечерния бързодействащ инсулин и на НРН инсулина;

✓ да се приеме закуска от бавнорезорбиращи се въглехидрати възможно най-късно;

✓ да се премине на бързодействащ инсулинов аналог преди вечеря;

■ Поведение при хипогликемична кома:

✓ При състояние на безсъзнание да се инжектира венозно 20% глюкоза или 1mg глюкагон мускулно. Да се има предвид незадоволителен ефект на глюкагона при гладувал пациент. Да се приемат въглехидрати през устата след това и да се следи за повторна хипогликемия.

✓ Да се обучат здравните специалисти и близките да използват глюкагон при чести хипогликемии; да се осигури глюкагон в срок на годност.

XIV. ЛЕЧЕНИЕ НА ЗАХАРЕН ДИАБЕТ ТИП 2

Преди започване на перорален хипогликемизиращ препарат трябва да се преоцени стила на живот на пациента и той да бъде променен чрез:

- обучение на пациента ;
- редовен самоконтрол;
- определяне на прицелната кръвна захар;
- диетичен режим;
- физически упражнения;
- ограничение в консумацията на алкохол;
- отказ от тютюнопушене;

Перорално лечение на захарен диабет тип 2

Приложение на перорални хипогликемизиращи средства:

1. Показания – лечение с перорален антидиабетен препарат се започва, когато:
  - обучението е вече проведено/направена е адекватна промяна в стила на живот;
  - изчакан е период от 1 до 3 месеца за постигане евентуално на метаболитна компенсация;
  - $HbA_{1c} > 6,5\%$, венозна плазмена глюкоза на гладно $> 6.1 \text{ mmol/l}$;
2. Групи препарати – използват се:
  - Метформин;
  - Инсулинови секретагози (СУП, репаглинид);
  - Тиазолидиндиони;
  - Алфа-глюкозидазни инхибитори.

Таблица 8. Основни лекарствени препарати за лечение на диабет тип 2

Препарат	Полуживот (часове)	Продължителност на действие (часове)	Дневна доза (mg)
Инсулинови секретагози			
СУП - втора генерация			
Гликлазид	8	6-12	80-320
Гликлазид MR		24	30-120
Глипизид	6	16-24	2.5-30
Глипизид GITS		24	5-20
Глибенкламид	5	12-24	2.5-20
Глимепирид	7	12-24	2-8
Метиглиниди			
Репаглинид	1	3-4	1-16
Натеглинид	1.0-1.5	3-4	240-360
Бигваниди			
Метформин	1,5-4	4-12	1500-2550
Алфа-глюкозидазни инхибитори			
Акарбоза	2	2-4	75-300
Тиазолидиндио Ни			
Розиглитазон	3-4	8-12	4-8
Пиоглитазон	3-7	16-24	15-45

3. Съображения при избор на препарат:

- **Метформин:**
  - подходящ при наднормено тегло ;
  - понижава LDL-холестерол;
  - гастроинтестинални странични ефекти при някои пациенти;
  - титрира се дозата, за да се подобри толеранса;
  - противопоказания: риск от лактацидоза при бъбречна недостатъчност, чернодробно заболяване, тежка сърдечна недостатъчност; проследява се бъбречната функция поне веднъж годишно;
- **Сулфонилурейни препарати:**
  - хипогликемията е значим проблем;
  - глибенкламид > глипизид > гликлазид;
  - избягва се глибенкламид при бъбречна недостатъчност или при слаби пациенти (специално ако са възрастни);
- **Репаглинид:**
  - бързодействащ инсулинов секреттагог;
  - притежава важното предимство за избягване на хипогликемията и за по-добър контрол на постпрандиалните покачвания на глюкозата;
  - приема се само при прием на храна;
- **PPAR γ -агонисти:**
  - противопоказани при чернодробно заболяване; налагат контрол на чернодробните проби
- **Алфа-глюкозидазни инхибитори:**
  - ефективен контрол на постпрандиалната хипергликемия;
  - лошо понасяне от много пациенти; дозата се титрира, за да се подобри толеранса;

4. Алгоритъм за избор на препарат:

При плазмена гликемия на гладно > 7,0 mmol/l:

- при ИТМ > 25,0 kg/m²
  - Метформин
  - PPAR γ -агонист
- при ИТМ < 25,0 kg/m²
  - СУП
  - Метформин
  - Репаглинид

При плазмена гликемия на гладно < 7,0 mmol/l и при постпрандиална плазмена гликемия > 8,9 mmol/l:

- СУП
- Алфа-глюкозидазни инхибитори
- Метформин
- Репаглинид

Поддържане на добър кръвно-захарен контрол с перорални хипогликемизиращи препарати:

1. Очаква се:
  - непрекъснато влошаване на глюкозния контрол с времето;
  - необходимост от повишение в дозите и добавяне на нови препарати с времето т.е. комбинирано лечение;
  - инсулиновото лечение ще бъде необходимо да се включи при много пациенти след различен брой години;
2. Клинично мониториране:
  - диета – качество и количество, физическа активност;
  - HbA_{1c} (или венозна плазмена глюкоза на гладно) и резултати от самоконтрола;
  - телесно тегло;
  - други съдови рискови фактори (липиди, кръвно налягане);
3. Нагласяване на лечението:
  - повишение на дозата на даден препарат при всяка визита до достигане на максимално поносимата/ефективна доза, ако прицелната стойност не е достигната;
  - намаление на дозата на даден препарат, ако нарастват проблемите свързани с препарата или ако гликемичният контрол е добър и е дори в граници за хора без диабет;
4. Комбинирано лечение:
  - добавя се друг препарат, когато е достигната максималната доза на настоящия препарат;
  - прилага се тройна комбинация, когато желаният контрол не може да бъде достигнат при максимално поносими дози на два други медикамента;

Показания за инсулиново лечение при диабет тип 2:

- невъзможност за постигане на добър гликемичен контрол, въпреки максималните дози на комбинации от перорални антидиабетни препарати;
- декомпенсация, свързана с интеркурентно заболяване;
- лечение в периперативен период;
- бременност и лактация;
- противопоказания и свръхчувствителност към перорални антидиабетни средства;
- остър миокарден инфаркт;
- пациенти в критично състояние.

Включва се когато HbA_{1c} се влоши и е $> 6,5\%$ след максимално полагане на грижи за диетичния контрол и пероралните хипогликемизиращи средства:

- отново се ревизира диетата преди включване на лечението с инсулин;
- ревизира се или започва самоконтрол на кръвната захар преди включване на лечението с инсулин;
- продължава се лечението с метформин / инсулинови секретагози / PPAR γ -агонисти;

Прилагат се:

- NPH инсулин преди сън с перорални препарати при лица с добри инсулинови секреторни резерви;
- Готови инсулинови смеси (конвенционални или аналогови смеси) - два пъти дневно при повечето пациенти;
- Два пъти дневно NPH инсулин при пациенти с висока сутрешна кръвна захар преди закуска;

Нагласяване на лечението:

- Първоначално често се контролира кръвната захар (използват се резултати, измерени от самия пациент). Дозите постепенно нарастват, докато се достигне желаното ниво на кръвната захар или има вече риск от хипогликемия;
- Обсъждат се и по-интензивни инсулинови режими:
  - при по-активни пациенти, ако контролът остава субоптимален;
  - ако контролът остава субоптимален, дължащо се на хипогликемия;
  - за да се подпомогне постигането на по-свободен стил на живот.

XV. УВРЕЖДЕНИЯ НА ОЧИТЕ ПРИ ДИАБЕТ

Диабетната ретинопатия е много специфично усложнение и за двата типа диабет – тип 1 и тип 2 и наличието му е строго свързано с давността на заболяването. Диабетната ретинопатия е най-честата причина за новъзникващи случаи на слепота у възрастни (20-74 години).

Рискове за диабетна ретинопатия:

- лош контрол на гликемията;
- високо кръвно налягане (риск от макуларен едем и пролиферативна диабетна ретинопатия);
- наличие на нефропатия;

Диагностициране и наблюдение:

Диагностицирането и наблюдението на очните проблеми е рутинна част от годишния преглед.

Честота на прегледи при офталмолог

- ✓ при захарен диабет тип 1 – 3-5 години след диагностициране на диабета
- ✓ при захарен диабет тип 2 – скоро след поставяне на диагнозата на диабета
- ✓ след това – ежегодно
- ✓ по-често (на 3-6 месеца) – при нововъзникнала или прогресираща ранна или умерена непролиферативна ретинопатия; след въвеждане на по-строг кръвно-захарен контрол при лицата с ретинопатия;
- ✓ при планиране на бременност и по време на бременност – при планиране на бременност предварително се провежда офталмологична консултация и пациентките трябва да бъдат уведомени за риска от поява или прогресиране на диабетната ретинопатия. При налична бременност офталмологична консултация се провежда още през първия триместър и се проследява през цялата бременност до първата година след раждането (това не се отнася за жени, развили гестационен диабет);
- ✓ необходима е организация на система за повторни прегледи регулярно за всеки пациент според динамиката на очните промени с цел да не се пропусне момента за ефективна лазерна фотокоагулация за превенция на загубата на зрение.

Елементи на очния преглед:

- ✓ зрителна острота;
- ✓ лещи и стъкловидно тяло (офталмоскопия);
- ✓ ретина (дилатирани зеници, снимка на ретината или опитна офталмоскопия);
- ✓ свързани рискови фактори (тютюнопушене/кръвно налягане);

Контрол на диабетната ретинопатия:

1. Пациентът се насочва към офталмолог;
2. Необходими са преглед и интензивен контрол на:
  - ✓ кръвно-захарния контрол – намалява риска от развитие и прогресиране на диабетната ретинопатия;
  - ✓ кръвното налягане (прицелна стойност $< 130/80$ mmHg) – намалява риска от развитие и прогресиране на диабетната ретинопатия;
  - ✓ диабетно бъбречно заболяване;
  - ✓ липидния контрол (при наличие на твърди ексудати);
  - ✓ тютюнопушене;

✓ аспириинът не профилактира ретинопатията и не повишава риска от хеморагия;

3. Препоръчва се обсъждане на психологичните и социални аспекти на зрителните нарушения, когато са налице.

XVI. УВРЕЖДАНИЯ НА БЪБРЕЦИТЕ ПРИ ДИАБЕТ

Диабетна нефропатия се наблюдава в 20-40% от пациентите с диабет и е самостоятелна и водеща причина за хронична бъбречна недостатъчност (ХБН).

Интензивното лечение на диабета, при което се поддържа почти нормогликемия може да отложи началото на микроалбуминурията, както и прогресията на микроалбуминурията в макроалбуминурия при пациентите с тип 1 и тип 2 диабет. Контролът на кръвното налягане също превантира развитието на диабетната нефропатия (UKPDS).

Микроалбуминурия:

Скрининг за микроалбуминурия се провежда ежегодно при:

- ✓ захарен диабет тип 1 при давност на диабета над 5 години;
- ✓ захарен диабет тип 2 – от поставяне на диагнозата.

Използват се три метода:

1. Съотношение албумин:креатинин в сутрешна урина преди закуска
2. Албуминурия в 24-часова урина
3. Албуминурия в нощна или 4-часова събрана урина

Ако съотношението е $> 2,5 \text{ mg/mmol}$ ($> 30 \text{ mg/g}$) при мъже или $> 3,5 \text{ mg/mmol}$ ($> 40 \text{ mg/g}$) при жени или при концентрация $> 20 \text{ mg/l}$:

- изследването се повтаря, за да се потвърди;
- поне две от три тест-изследвания трябва да са положителни за срок от 3-6 месеца, за да се приеме наличието на микроалбуминурия;
- проследява се прогресията на бъбречното увреждане чрез по-чести измервания;
- изследва се за инфекция или друго бъбречно заболяване, ако протеинурията е позитивна – седимент от урина, урокултура;

Таблица 9. Екскреция на албумин с урината

	Сутрешна урина съотношение албумин:креатинин mg/mmol	24-часова екскреция на албумин mg/24ч	Нощна скорост на екскреция на албумин µg/min
Нормална екскреция на албумин	< 2,5 (мъже) < 3,5 (жени)	< 30	< 20
Микроалбуминурия	2,5-25 (мъже) 3,5-25 (жени)	30-299	20-199
Макроалбуминурия	> 25 (мъже) > 25 (жени)	> 300	> 200

Увеличаването на размера на албуминурията при пациентите с тип 2 диабет всъщност е по-скоро симптом за обща съдова увреда, отколкото за специфично бъбречно увреждане. Албуминурията е самостоятелен рисков фактор за сърдечно-съдови увреждания.

Гломерулна филтрация

За оценка на гломерулната филтрация се използва модифицираната от Levey формула на Cockcroft и Gault, базирана на плазмения креатинин:

$$ClCr \text{ (ml.min}^{-1}\text{.1,73m}^{-2}\text{)} = \frac{\text{Телесно тегло} \times (140 - \text{Възраст})}{\begin{matrix} 0,815(\text{мъже}) \times \text{Плазмен креатинин} \\ 0,96(\text{жени}) \end{matrix} \text{ (}\mu\text{mol/l)}}$$

Серумен креатинин

Серумният креатинин се изследва:

- ежегодно;
- по-често, ако е абнормен или ако нараства ;
- при лечение с метформин;
- повишеното серумно ниво на креатинина при пациентите с диабет тип 2 по-често се дължи на бъбречно артериално заболяване и/или следствие на диуретично лечение при сърдечна недостатъчност, отколкото на диабетна нефропатия.

Контрол на артериалното налягане

Кръвното налягане се изследва ежегодно (в седнало положение, след 5 минути покой).

Поведение при повишена екскреция на албумин с урината:

1. Ако серумният креатинин е нормален:

- мониторира се размера на албуминовата екскреция ежегодно, за да се определи размера на прогресията на специфичната диабетна бъбречна увреда;
  - интензивно се контролират модифицируемите артериални рискови фактори (кръвна захар, липиди, кръвно налягане);
2. Ако серумният креатинин е повишен:
- преглед на възможни други причини за бъбречно увреждане :
    - инфекции;
    - бъбречна артериална/хипертензивна увреда;
    - бримкови диуретици/сърдечна недостатъчност;
    - гломерулонефрит;
  - мониторира се по-често албуминурията и серумния креатинин, за да се проследи прогресията на бъбречната увреда;

Поведение при наличие на диабетна нефропатия

- Поддържа се добър кръвно-захарен контрол и строг контрол на артериалните рискови фактори;
- Интензивно лечение на кръвното налягане, като желаната стойност е < 130/80 mmHg (при нормална екскреция на албумин) и < 125/75 mmHg (при наличие на протеинурия > 1g/24 часа);
- Препоръчва се приложението на АСЕ-инхибитори при микроалбуминурия, тъй като
  - ✓ намаляват кръвното налягане;
  - ✓ забавят намалението в размера на гломерулната филтрация;
  - ✓ отлагат прогресията на микроалбуминурията в макроалбуминурия;
  - ✓ ограничават тежките форми на сърдечно-съдови заболявания (сърдечен инфаркт, инсулт, смърт);
- При пациенти със захарен диабет тип 1 и хипертония и някаква степен на албуминурия е доказано, че АСЕ-инхибиторите забавят прогресията на нефропатията;
- При пациенти със захарен диабет тип 2 и хипертония и микроалбуминурия е доказано, че АСЕ-инхибиторите и ангиотензин II рецепторните блокери (АРБ) забавят прогресията до макроалбуминурия;
- При пациенти със захарен диабет тип 2, хипертония, макроалбуминурия и бъбречна недостатъчност (серумен креатинин > 1,5 mg/dl) е доказано, че АРБ забавят прогресията на нефропатията;
- Дихидропиридиновите калциеви антагонисти не се оказват полезни като начално лечение по отношение забавяне прогресията на нефропатията. Препоръчват се като допълнителна терапия за понижаване на кръвното налягане към АСЕ-инхибиторите или АРБ;

- При наличие на албуминурия или нефропатия за лечение на кръвното налягане в случай на непоносимост към АСЕ-инхибитори и/или АРБ се прилагат недихидропиридинови калциеви антагонисти, бета-блокери или диуретици;

- При приложение на АСЕ-инхибитори, АРБ и диуретици се следи серумното ниво на калий с оглед на развитие на хиперкалиемия;

- Ангиотензин II рецепторните блокери (АРБ) също забяват прогресията на микроалбуминурията в макроалбуминурия и в по-малка степен от АСЕ-инхибиторите повишават калиемията при пациенти с нефропатия.

- Препоръчва се намаляване на белтъчния прием с прицелна стойност $< 0,8 \text{ g/kg}$ дневно (около 10% от калоража);

- Препоръчва се лечение на уринните инфекции, обсъжда се папиларна некроза при рекурентно протичане;

- Спиране на тютюнопушенето;

- Съвместна оценка с нефролог преди нивото на креатинина да нарастне на $250 \text{ } \mu\text{mol/l}$ или при креатининов клирънс $< 30 \text{ ml}\cdot\text{min}^{-1}\cdot 1,73 \text{ m}^{-2}$.

XVII. УВРЕЖДЕНИЯ НА НЕРВНАТА СИСТЕМА ПРИ ДИАБЕТ

Диагностициране и наблюдение:

Диагностицирането и контролът на неврологичните проблеми са част от годишния преглед.

Ежегодно се прави оценка на:

- болкова или симптоматична невропатия;
- еректилна дисфункция при мъжа;

Оценка за наличие на други прояви на автономна невропатия:

- при наличие на други усложнения (специално бъбречни);
- преди даване на анестезия;
- при лош гликемичен контрол;

Контрол на болковата невропатия:

1. Първоначално да се имат предвид:

- обикновени аналгетици
- контактни превръзки

2. Медикаментозна терапия:

Патогенетична терапия:

- алфа-липоева киселина;
- мастноразтворим бенфотиамин;

Симптоматична терапия:

- трициклични антидепресанти;
- високи дози карбамазепин (600-1200 mg/дневно) и други антиконвулсанти;
- фенитоин;
- капсаицин крем;

Контрол на автономната невропатия:

1. Гастропареза:

- изследване чрез радиологични и радиоизотопни методи може да бъде полезно за диагнозата;
- изследване и доказване на сърдечно-съдова автономна невропатия може да бъде полезно за диагнозата;
- цизаприд, метоклопрамид и домперидон си струва да се опитат;

2. Диабетна нощна диария:

- изследването трябва да изключи други причини за чревни разстройства;
- може да се помогне чрез високи дози кодеин, лоперамид, дифеноксилат или еритромицин / тетрациклин;

3. Сърдечна автономна невропатия

4. Густаторно изпотяване:

- необходими са обяснения и съвети;
- опитват се локални или орални антихолинергични препарати.

Сексуални нарушения при диабетици

Представят се с еректилна дисфункция и/или еякулатни (предимно ретроградна еякулация) при мъжа, сексуални нарушения при жената, както и с фертилитетни нарушения при двата пола.

1. Еректилна дисфункция

- инхибитори на фосфодиестераза-5 (абсолютно противопоказани при лечение с нитрати)
- интракавернозни средства (алпростадил) идват в съображение на второ място
- приложение на вакуумни устройства или механични или хирургични протези;
- реваскуларизация не се прилага;
- при всички случаи успоредно с прилаганото лечение се предлага и психологична консултация

2. Еякулатните и фертилните нарушения се лекуват от съответни специалисти (андролози и гинеколози) по обичайните правила.

XVIII. ПРОБЛЕМИ, СВЪРЗАНИ С ДИАБЕТНО СЪПАЛО

Ампутациите и улцерациите на стъпалото са най-честата последица на диабетната невропатия и са основна причина за инвалидизация на пациентите.

Рискови фактори за диабетно стъпало:

- диабет с над 10-годишна давност;
- мъже;
- лош гликемичен контрол;
- наличие на усложнения – сърдечно-съдови, увреждания на бъбреците и ретината;

Състояния, свързани с повишен риск от ампутации:

- периферна невропатия със загуба на чувствителност;
- нарушена биомеханика (при наличие на невропатия);
- данни за повишен натиск (наличие на калус, еритем, хеморагия под калуса);
- костни деформации;
- периферна съдова болест (отслабени или липсващи пулсации на периферните артерии);
- анамнеза за ампутация или язва в миналото;
- тежки промени в ноктите.

Диагностициране и наблюдение:

Диагностицирането и контрола на проблемите, свързани със стъпалото са част от годишния преглед. При наличие на рискови фактори прегледите се правят и по-често. При наличие на невропатия трябва задължително да се оглежда стъпалото при всеки преглед на пациента.

1. Организация на система за повторни прегледи регулярно за всеки пациент.
2. Ежегодно изследване в амбулаторията:
  - оглед на стъпалото относно формата на стъпалото, деформации, ставната устойчивост, обувките;
  - състояние на кожата на стъпалото (нежна, нарушена цялост, едем, калус, язва);
  - пулсации на а.дорзалис педис и а.тибиалис постериор;
  - чувствителност към монофиламент, вибрационен усет, убождане с игла.

3. Ежегодна оценка на:
  - анамнеза за проблеми със стъпалото от последния преглед насам;
  - зрителни и двигателни проблеми, които имат отношение към грижите на пациента за стъпалата му;
  - поведение и познания, осигуряващи на пациента възможност да се грижи за стъпалата си;
4. Категоризация на нарушенията като:
  - стъпало с язва – активна улцерация на стъпалото;
  - висок риск – наличие на невропатия или периферна съдова болест или предшестваща язва или стъпало на Шарко;
  - с повишен риск – деформация или проблем с грижите за краката или минимални кожни проблеми;
  - нисък настоящ риск.
5. Контрол на свързаните със стъпалото фактори:
  - клаудикацио;
  - тютюнопушене;
  - кръвно-захарен контрол;
  - медикаментозна терапия.

Контрол на профилактичните грижи за стъпалото:

1. Високорисково стъпало – включва се специалист по диабетно стъпало:
  - регулярна оценка на състоянието на стъпалото;
  - повишено внимание локално към калуса;
  - отбременяване на натиска чрез използване на специални ортопедични обувки, стелки;
  - системно обучение относно необходимостта от грижи за краката;
  - проследяване на съдовия статус – насочване за консултация със специалист при наличие на симптоми или критично намалено кръвоснабдяване;
2. Стъпало с повишен риск – да се осигурят:
  - рутинни грижи за стъпалото;
  - съвети за подходящи обувки;
  - обучение относно грижите за краката при всяка визита;

Препоръки за поведение при напреднали увреждания на стъпалото:

1. Включване без отлагане на локалния диабетен екип, специализиран за грижи за краката
2. Локалните мерки включват:
  - дебридман и отстраняване на калуса;
  - превръзка за абсорбция на ексудата;

- поставяне на гипс за отбременяване на натиска;
  - хирургичен дренаж.
3. Системните мерки включват:
- антибиотик венозно или перорално (обичайно за покритие на Gram⁺ Gram⁻ инфекции и анаеробна инфекция);
  - насочване към съдов хирург за консултация, изследване и реконструктивна терапия / ангиопластика при необходимост;
4. Провеждане на ампутация при:
- силна неконтролирана болка (вторична на съдовата болест);
  - дългосрочна, незаздравяваща язва;
  - при наличие на инфекция или при стъпало на Шарко.
- Язвите на стъпалото обичайно са предотвратими. Почти винаги може да бъде избегната ампутация, дори и при наличие на язва на стъпалото.

XIX. ПОВЕДЕНИЕ ПРИ ЗАТЛЪСТЯВАНЕ И ДИАБЕТ

Затлъстяването е един от рисковите фактори за нарушение на обмяната на глюкозата и появата на диабет тип 2. Повишеният прием на мазнини с храната, намалената физическа активност и генетичното предразположение допринасят за появата на затлъстяване. Над 85% от пациентите със захарен диабет тип 2 са със затлъстяване. Затлъстяването е елемент от т.нар. метаболитен синдром, който представлява констелация от сърдечно-съдови рискови фактори.

Определяне на степента на затлъстяване:

Използва се индекс на телесна маса (**ИТМ**) = **Тегло (кг): Ръст (м)²**

- Нормално телесно тегло – ИТМ < 25kg/m²
- Наднормено телесно тегло – ИТМ 25,0-29,9 kg/m²
- Затлъстяване I степен – ИТМ 30,0-34,9kg/m²
- Затлъстяване II степен – ИТМ 35,0-39,9 kg/m²
- Затлъстяване III степен – ИТМ > 40,0kg/m²

Поведение при затлъстяване и диабет:

- Приоритет трябва да бъде оптимизиране на начина на живот и обучение на пациентите за спазване на хранителен режим, физическа активност, борба с тютюнопушенето и избягване на злоупотреба с алкохол;
- Препоръчва се като цел да се постигне снижение на телесното тегло най-малко с 5%;
- В редица случаи за намаляване на теглото се налага употреба на

медикаментозна терапия. В момента в света и у нас са регистрирани два медикамента за редуциране на теглото – сибутрамин и орлистат.

- В случаи с ексцесивно затлъстяване трябва да се помисли и за хирургическо лечение.

Метаболитен синдром

(National Cholesterol Education Program (NCEP) – ATP III - 2001

Наличие на три или повече от :

- Кръвна захар на гладно $\geq 6,1$ mmol/l
- Артериално налягане $\geq 130/85$ mmHg
- Триглицериди $> 1,7$ mmol/l
- HDL-холестерол $< 1,0$ mmol/l при мъже и $< 1,3$ mmol/l при жени
- Висцерално затлъстяване – обиколка на талия > 102 cm при мъже; > 88 cm при жени

XX. ЛЕЧЕНИЕ НА ПОВИШЕНИТЕ НИВА НА ЛИПИДИТЕ В КРЪВТА

Пациентите със захарен дабет (най-вече тези с диабет тип 2) често имат отклонения в липидните нива, което повишава и сърдечно-съдовия риск при тях.

Прицелни нива на липидите

- LDL-холестерол $< 2,6$ mmol/l
- HDL-холестерол $> 1,1$ mmol/l
- Триглицериди $< 1,7$ mmol/l

Преди започване на липидо-понижаващ препарат трябва да се преоцени стила на живот, повишаващ липидното ниво и той да бъде променен чрез:

- обучение на пациента ;
- определяне на прицелното липидно ниво;
- диетичен режим;
- физическа активност;
- снижаване на теглото;
- спиране на тютюнопушенето;

Препоръки за изследване на липиден профил и лечение:

1. Изследване на липидния профил се прави поне веднъж годишно. В случай на нормално липидно ниво – LDL-холестерол $< 2,6$ mmol/l,

HDL-холестерол > 1,3 mmol/l, TGL < 1,7 mmol/l, липидният профил се повтаря след 2 години;

2. Първата стъпка за лечение на липидните нарушения е промяната в стила на живот – хранене (намален прием на наситени мазнини и холестерол); намаление на теглото; повишена физическа активност; спиране на тютюнопушене;

3. Започва се с оптимизиране на кръвно-захарния контрол, доколкото е възможно;

4. Целта на антилипемичното лечение е LDL-холестеролът да падне < 2,6 mmol/l;

5. Пациенти със сърдечно-съдово заболяване и LDL-холестерол > 2,6 mmol/l трябва да започнат веднага лечение успоредно с промяната в стила им на живот;

6. Прилагат се :

- За снижаване на LDL-холестерол – статин;
- За повишаване на HDL-холестерол – фибрати, никотинова киселина;
- За снижение на триглицеридите – фибрати, статини;
- Фибрат, ако триглицеридите са > 2,2 mmol/l и LDL-холестеролът е < 3,0 mmol/l

• При значително повишени триглицериди [$> 6,8$ mmol/l]:

– първоначално се включва фибрат;

– изследва се тиреоидната, бъбречната и чернодробна функция;

– прави се комбинирана терапия със статин, ако нивото на LDL-холестеролът остава висок;

• Стартира се с комбинирана терапия, започваща със статин, при високи LDL-холестерол и триглицериди;

7. Прилагат се :

• Статин: изборът обичайно се определя във връзка с местната цена–ефективност на препаратите;

• Фибрати: ципрофибрат и фенофибрат вероятно по-ефективно понижават триглицеридите, отколкото безафибрат;

• Други препарати: по принцип не се препоръчват, освен в случаите с непоносимост към статини и/или фибрати при наличие на тежка хиперлипидемия;

8. Понижението на LDL-холестеролът със статин е свързано с намаляване в сърдечно-съдовия риск;

9. Пациенти с диабет над 40-годишна възраст с общ холестерол > 3,5 mmol/l трябва рутинно да прилагат статин (Heart Protection Study, 2003);

10. Триглицеридите трябва да бъдат $< 1,7$ mmol/l и HDL-холестеролът трябва да бъде $> 1,15$ mmol/l; при жени HDL-холестеролът е допустимо да бъде с $0,29$ mmol/l по-висок;
11. Намалението на триглицеридите и увеличението на HDL-холестеролът е свързано с намаление в сърдечно-съдовия риск при пациенти с клинично проявено сърдечно-съдово заболяване;
12. Комбинираната терапия (статин и фибрат) може да доведе до постигане на желаните стойности на липидите;

XXI. ЛЕЧЕНИЕ НА ПОВИШЕНО КРЪВНО НАЛЯГАНЕ

Повишеното кръвно налягане ($> 140/90$ mmHg) засяга повечето пациенти с диабет и може да бъде част от метаболитния синдром (затлъстяване, хипергликемия, дислипидемия) и обичайно е свързано с висок сърдечно-съдов риск.

Артериалното налягане трябва да се измерва при всяко посещение на пациента. При пациенти, при които е установено артериално налягане над $\geq 130/80$ mmHg, трябва да се измери артериалното налягане и в друг ден.

Прицелни нива на артериалното налягане – целта е кръвното налягане да се поддържа за систолично < 130 и за диастолично < 80 mmHg.

Таблица 10. Поведение при различни стойности на артериалното налягане при захарен диабет.

	Систолично (mmHg)	Диастолично (mmHg)
Нормално	< 130	< 80
Промяна в стила на живот (изчаква се до 3 месеца)	130-139	80-89
Променен стил на живот + медикамент	> 140	> 90

Приложение на антихипертензивни медикаменти:

1. Преди започване на антихипертензивен препарат трябва да се преоцени стила на живот, повишаващ кръвното налягане и той да бъде променен чрез:

- обучение на пациента;

- определяне на прицелното ниво на кръвното налягане (да се направи и оценка за ортостатизъм);
  - диетичен режим;
  - физическа активност;
2. Анализират се:
- Диетичният режим – качествено и количествено (включително приема на алкохол);
  - Физическата активност;
  - Телесното тегло;
  - Кръвното налягане в седнало положение (след 5 минути покой);
  - Данните от документацията на личния лекар за месечното проследеното кръвно налягане;

Избор на медикамент:

1. Началната терапия за тези с артериално налягане $> 140/80$ mmHg, трябва да е с медикамент, за който е доказано, че намалява сърдечно-съдовите инциденти при захарен диабет (АСЕ – инхибитор, АРБ, бета-блокери, диуретик и калциев антагонист);

2. Всички пациенти с диабет и артериална хипертония трябва да се лекуват с режим, включващ АСЕ-инхибитор или АРБ. Ако медикамент от едната група не се понася, да се включи медикамент от другата група;

3. При пациенти със захарен диабет тип 1 и хипертония и някаква степен на албуминурия е доказано, че АСЕ-инхибиторите забавят прогресията на нефропатията;

4. При пациенти със захарен диабет тип 2 и хипертония и микроалбуминурия е доказано, че АСЕ-инхибиторите и АРБ забавят прогресията до макроалбуминурия;

5. При пациенти със захарен диабет тип 2, хипертония, макроалбуминурия и бъбречна недостатъчност е доказано, че АРБ забавят прогресията на нефропатията;

6. При използването на АСЕ-инхибитори, АРБ и диуретици трябва да се контролира бъбречната функция и серумния калий;

7. Обичайно се започва с монотерапия в нарастващи дози до достигане на желаното ниво на кръвното налягане (или до интолеранс);

8. Препоръчват се и режими на еднократно дневно прилагане на препарат;

9. При болшинството от пациентите за постигане на прицелните нива на артериалното налягане обичайно се налага приложение на комбинирана терапия (два или повече медикамента в подходящи дози);

10. При необходимост се добавя бримков диуретик към АСЕ-инхибитор;

11. Да се избягва комбинацията тиазидни диуретици и бета-адренергични блокери;

12. При исхемична болест на сърцето – първи избор са бета-адренергичните блокери;

Стратегия на лечение на артериалната хипертония при захарен диабет тип 2:

Риск от диабетна нефропатия: дългодействащи АСЕ-инхибитори, АРБ и калциеви антагонисти трябва да се имат предвид при хора с очаквана по-голяма продължителност на живота, повишена екскреция на албумин и диабетна ретинопатия; рискът от остро влошаване на бъбречната функция с АСЕ-инхибитори и АРБ, обаче налагат внимание, особено при хора с необяснимо леко бъбречно увреждане преди терапията;

Риск от хиперкалиемия: бримкови диуретици и тиазидни диуретици са полезни при пациенти с нефропатия или на съпътстваща терапия с АСЕ-инхибитори.

Ангина: бета-блокери и калциеви антагонисти (с изключение на краткодействащи дихидропиридинови) са симптоматично полезни.

След миокарден инфаркт или левокамерна дисфункция: бета-блокери и АСЕ-инхибитори са особено полезни.

Изолирана систолна хипертония: тиазидните диуретици и дългодействащите дихидропиридинови калциеви антагонисти са полезни.

АРБ: да се имат предвид, когато АСЕ-инхибиторите не се понасят.

α₁-блокери – не трябва да се считат за медикаменти на първи избор, тъй като липсват достатъчно доказателствени данни за тях.

Налични класове препарати:

- АСЕ - инхибитори:
  - отличен избор при диабет;
  - подходящи при прогресиращо бъбречно заболяване;
  - подходящи при сърдечна недостатъчност;
  - мониторира се бъбречната функция;
  - мониторира се калия;
- Ангиотензин II рецепторни блокери (АРБ):
  - подходящи при тип 2 диабет;
  - отлагат прогресията на нефропатията;

- Бета-адренергични блокери:
  - полезни при предшествващ миокарден инфаркт или ангина;
  - избягва се комбинацията с тиазиди (влошаване на метаболизма);
  - избягва се комбинацията с тиазиди при периферно съдово заболяване;
  - предварително се пита за импотентност;
- Калциеви антагонисти:
  - да се прилагат недихидропиридинови калциеви антагонисти (верапамил, дилтиазем), които намаляват коронарните инциденти и албуминурията;
  - да се използват дългодействащи препарати;
  - задръжка на течности е проблем при някои препарати (да се избягват при анамнеза за улцерации на стъпалото);
- Тиазидни диуретици:
  - прилагат се само ниски дози;
  - избягва се комбинацията с бета-адренергични блокери (нарушения в метаболизма);
  - предварително се пита за импотентност;
- Бримкови диуретици:
  - полезни са със синергичното си действие с АСЕ-инхибиторите;
- Алфа-адренергични блокери:
  - ефективно снижават кръвното налягане;
  - метаболитно полезни;
  - прилагат се само дългодействащи препарати;
  - повишава риска от нововъзникваща сърдечна недостатъчност;

XXII. КОНТРОЛ НА АРТЕРИАЛНИТЕ РИСКОВИ ФАКТОРИ

Цялостен контрол на артериалния риск:

1. Преглед на артериалните рискови фактори при захарен диабет тип 1 (при поставяне на диагнозата, на 18-годишна възраст, на три години за липидите, при условие, че всички рискови фактори са трайно в нормални граници, ежегодно или по-често при наличие на отклонения или при провеждане на лечение) и при захарен диабет тип 2 (при поставяне на диагнозата или ежегодно или по-често при отклонения и при лечение):

- Кръвна захар;
- Липиди;

- Кръвно налягане;
  - Тютюнопушене;
  - Телесно тегло/абдоминално затлъстяване;
  - Фамилна анамнеза;
  - Екскреция на албумин с урината;
  - Артериални/сърдечни симптоми;
2. Определяне на нивото на риска като:
    - Среден риск – наличие на един от артериалните рискови фактори;
    - Висок риск – установено заболяване или наличие на два артериални рискови фактора;
    - Много висок риск – установено заболяване + наличие на един артериален рисков фактор или наличие на три артериални рискови фактори;
  3. Контролът на артериалните рискови фактори е, както следва:
    - При висок риск – строг контрол на кръвната захар, липидите, кръвното налягане до достигане до прицелните нива;
    - При много висок риск – строг контрол на кръвната захар, липидите, кръвното налягане до довеждането им до възможно най-ниските рискови нива;
    - Тютюнопушене – упорито решаване на проблема т.е. постигане на отказ;
  4. Обучение на лицата:
    - Относно рисковете на сърдечното заболяване/инсулт още при поставяне на диагнозата;
    - Относно отказа от тютюнопушене и програмите по този въпрос;
    - Относно здравословното хранене;
  5. Назначава се:
    - Програма за редовна физическа активност;
    - Здравословен хранителен режим;
    - Медикаменти за понижаване на кръвната захар, липидите и кръвното налягане;
    - Ниски дози аспирин за пациентите в категориите с висок риск и много висок риск;
    - Селективни бета-адренергични блокери, ако е налице исхемична болест на сърцето;
  6. Диагностицира се „тихата“ миокардна исхемия при по-високорисковите пациенти

XXIII. СКРИНИНГ ЗА СЪРДЕЧНО-СЪДОВО ЗАБОЛЯВАНЕ ПРИ ПАЦИЕНТИ СЪС ЗАХАРЕН ДИАБЕТ И ЛЕЧЕНИЕТО МУ

Най-малко веднъж годишно се преоценява наличието на сърдечно-съдови рискови фактори – дислипидемия, хипертония, тютюнопушене, фамилни данни за коронарно заболяване, наличие на микроалбуминурия и макроалбуминурия. При наличие на сърдечно-съдови рискови фактори се включва аспирин и АСЕ-инхибитор.

Диагностичен сърдечен стрес-тест се прави при:

- Типична и атипична сърдечна симптоматика;
- Абнормна ЕКГ в покой;

Скринингов сърдечен стрес-тест се прави при:

- Анамнеза за периферно или каротидно оклузивно заболяване;
- Заседнал начин на живот;
- Наличие на два или повече рискови фактори;

Препоръчва се консултация с кардиолог.

Препоръки:

1. Диагностика на сърдечно-съдовото заболяване – стрес ЕКГ, коронарография;
2. Метформин е противопоказан при застойна сърдечна недостатъчност;
3. Тиазолидиндионите са свързани със задръжка на течности и тяхното използване може да се комплицира от развитието на застойна сърдечна недостатъчност;
4. При пациенти над 55-годишна възраст с или без хипертония, но с наличие на друг сърдечно-съдов рисков фактор (анамнеза за сърдечно-съдово заболяване, дислипидемия, микроалбуминурия, тютюнопушене) трябва да се прилага АСЕ-инхибитор за намаление на сърдечно-съдовия риск;
5. При пациенти с миокарден инфаркт или при предстояща голяма хирургична интервенция добавянето на бета-блокери намалява смъртността;

XXIV. ИСХЕМИЧНА БОЛЕСТ НА СЪРЦЕТО (ИБС)

ИБС се развива при $\frac{3}{4}$ от лицата с тип 2 диабет и при половината от тях изходът е летален. ИБС при пациенти с диабет често е:

- тиха;

- придружава се от сърдечна недостатъчност;
- по-малко поддаваща се на хирургични интервенции, отколкото обикновено;

Оценка и диагноза на ИБС:

1. Изследва се, ако има:

- класическа ангина или подозрителни симптоми;
- необясним задух;
- сърдечна недостатъчност, кардиомегалия или сърдечни ритъмни нарушения;
- артериална тромбоза;

2. Изследва се чрез:

- стандартна 12-канална ЕКГ и рентгенография на гръден кош;
- ехокардиография;
- ЕКГ с натоварване;
- ангиография/стрес ехография, ако са показани;

Контрол на ИБС:

1. Да се интензифицира поведението в насока:

- контрол на артериалните рискови фактори;
- обучение върху контрола на стила на живот, включително и тютюнопушенето;

2. Да се направи оценка на:

- избор на медикамент за понижаване на кръвното налягане (показани са бета-адренергични блокери);
- приложение на аспирин/друга антитромботична терапия (отнася се за всички пациенти);
- приложение на медикаменти за сърдечна недостатъчност (показани са АСЕ-инхибитори);

3. Препоръчват се:

- ранен коронарен байпас / ангиопластика / стент, ако са показани;

4. Да се прилагат:

- Интравенозно инсулин-глюкозни разтвори за контрол на кръвно-захарното ниво при хоспитализиране за миокарден инфаркт;

АНТИАГРЕГАНТИ ПРИ ДИАБЕТ

Голям мета-анализ и няколко клинични проучвания показват, че аспиринът може да се препоръчва като първична и вторична профилактика на сърдечно-съдовите инциденти – с 30% намаляват случаите със сърдечен инфаркт и с 20% – на инсулт. Препоръчаните дози са различни и се движат от 75 до 325 mg/дневно. До този момент не е проучвано приложението на аспирин под 30-годишна възраст.

Препоръки:

1. Вторична профилактика с аспирин (75-162 mg/дневно) се прилага при пациенти с диабет, прекарвали миокарден инфаркт, съдов байпас, инсулт, периферно съдово заболяване, клаудикацио и/или ангина пекторис;
2. Първична профилактика с аспирин (75-162 mg/дневно) се прилага при тип 2 диабет с повишен сърдечно-съдов риск – над 40-годишна възраст или при наличие на допълнителни рискови фактори (фамилност за сърдечно-съдово заболяване, хипертония, тютюнопушене, дислипидемия, албуминурия);
3. Аспирин не се препоръчва под 21-годишна възраст, поради повишен риск от Reye's синдром;
4. При алергия към аспирин или повишено кървене, при чернодробно заболяване, гастроинтестинално кървене, приложение на антикоагуланти не се прилага лечение с аспирин. В такива случаи при високо рискови пациенти могат да се имат предвид други тромبوцитни антиагреганти.

XXV. БРЕМЕННОСТ И КОНТРАЦЕПЦИЯ ПРИ ЖЕНИ С ДИАБЕТ

Голямите конгенитални малформации са водещата причина за смъртността и болестността сред децата на майки с диабет тип 1 и тип 2. Малформациите са по-чести при жени, които през първите 6-8 седмици на бременността си са имали висока гликемия. Малформациите могат да се редуцират и превантират с добре компенсиран диабет преди настъпването на бременността. С планираната бременност (за съжаление едва 1/3 от случаите) тези мерки могат да бъдат предварително взети.

Контрацепция / грижи преди настъпване на бременност:

1. Препоръки:
  - съвети за контрацепция, ако липсва намерение за бременност;
  - част от годишния преглед при изказано намерение за бременност;
2. Съвети:
  - за механични методи на контрацепция или ниски дози орални контрацептиви, ако е нисък артериалният риск;
  - да не се прекъсва контрацепцията до постигане на адекватен метаболитен контрол;
  - препоръчва се планиране на бременността;

- относно интензивността на грижите за бременността при жени с диабет и за рисковете за плода;

3. Ако има желание за бременност:

- започва се фолиева киселина 400 mg дневно;
- спират се оралните антидиабетни средства (препоръчва се интензифицирано инсулиново лечение);
- интензивен самоконтрол на диетата и гликемията;
- спират се статините;
- оптимизира се гликемичния контрол – прицелни стойности на кръвната захар при самоконтрол:
  - препрандиално – 3,5-5,5 mmol/l ;
  - постпрандиално – 5,0-7,5 mmol/l.
- оценка и нормализиране ($< 130/80$ mmHg) на кръвното налягане;
- ACE-инхибиторите и АРБ се спират преди настъпването на бременността и се заменят с метилдопа;
- оценка на състоянието на ретината и лечение при необходимост;
- преглед на обучението и евентуално повторение при необходимост;
- настояване за спиране на тютюнопушенето;

Жените, които развиват диабет по време на бременност и се връщат към нормата след раждане (гестационен диабет) са с повишен риск от развитие на захарен диабет тип 2 по-късно през живота си.

Диагноза на диабета по време на бременност (гестационен диабет)

При плазмена глюкоза на гладно $\geq 7,0$ mmol/l или случайна плазмена глюкоза $\geq 11,1$ mmol/l се поставя диагноза диабет.

При венозна плазмена глюкоза $> 6,0$ mmol/l в хода на бременността:

- провежда се ОГТТ (75 g глюкоза);
- счита се, че има диабет:
  - m при плазмена глюкоза на гладно $\geq 7,0$ mmol/l или
  - m при плазмена глюкоза на 120 минута при ОГТТ $\geq 7,8$ mmol/l.

С висок риск от развитие на гестационен диабет са жени с:

1. значително затлъстяване;
2. анамнеза за гестационен диабет при предшестваща бременност;
3. глюкозурия;
4. фамилна анамнеза за диабет;

Ако при първото изследване при жени с риск да развият гестационен диабет не се установят данни за гестационен диабет, то изследването се повтаря между 24-та и 28-та седмица от бременността.

ОГТТ не се провежда при жени с нисък риск от гестационен диабет:

- възраст под 25 години;
- нормално телесно тегло преди бременността;
- липса на диабет всред първостепенни родственици;
- липсва анамнеза за абнормен глюкозен толеранс;
- липсва анамнеза за акушерски проблеми в миналото.

Грижи по време на бременността

1. Организация – екипен подход, в който се включват диabetолог, диabetна медицинска сестра, диетолог, акушер-гинеколог, акушерка и неонатолог;

2. Осигурява се непрекъсната подкрепа за поддържане на добър кръвно-захарен контрол:

- чести прегледи – на всяка 1-2 седмици;
- подходяща програма за обучение за интегриране на пациентката в грижите за заболяването ѝ;
- редовен самоконтрол на кръвната захар с надежден глюкомер;
- прицелните стойности на кръвна захар трябва да бъдат колкото е възможно по-близки до нормалните, като се избягва хипогликемия;
  - кръвна захар на гладно: 3,5-5,5 mmol/l;
  - постпрандиално: 5,0-7,5 mmol/l;
  - HbA_{1c} да бъде близо до горната граница на нормата;
- прием на храна:
  - теглото строго се контролира, но при адекватен хранителен прием и за майката и за плода;
  - препоръчва се чест хранителен прием, с което може да се подобри кръвно-захарния контрол;
- интензифицирано инсулиново лечение;
- инсулиново лечение, ако гликемичният контрол остава над прицелните стойности при захарен диабет тип 2;

3. Преглед на очите всеки триместър.

4. Проследява се за поява на други усложнения – нефропатия, невропатия, хипертония;

5. Осигуряват се регулярен акушерски контрол:

- ултразвуково изследване – рано и се повтаря за търсене на фетални малформации;
- мониториране на фетуса в късните етапи;
- чести антенатални прегледи;

6. Осигуряване на нормално и безопасно родоразрешение:

- раждане на термин, ако няма акушерски или диабетен риск;
- нормално раждане по естествен път, ако няма акушерски или диабетен риск;
- осигуряване на оптимални неонатални грижи:
  - провеждане на специализирани неонатални интензивни грижи;
  - неонатологът е известен за очакваното раждане;
- добър кръвно-захарен контрол по време и след раждането;
- венозна инфузия на глюкоза и инсулин, ако е необходимо и при чест контрол на гликемията;
- бързо възстановяване на инсулиновите нужди от преди бременността след раждането;
- прекратяване на инсулиновото лечение след раждането, ако то е започнато по време на бременността (и не се подозира тип 1 диабет);
- ако диабетът е бил изявен преди бременността, се дават съвети за контрол на кръвната захар в периода след раждането;
- ако диабетът е диагностициран по време на бременността:
  - потвърждава се ремисия в постнаталното проследяване;
  - съветва се пациентката, респ. личния лекар за нуждата от редовен контрол на съдовите рискови фактори през следващите години от живота на пациентката;

7. Внимание относно риск от хипогликемия при кърмене: може да се наложи допълнително намаляване на инсулиновите дози

8. Оценка на качеството на грижите:

- мониториране изхода на бременността при жени с диабет;
- сравнение изхода от бременността в дадения център спрямо други центрове;
- преглед на всички възможности за подобрене на грижите за бременните жени с диабет.

XXVI. КОНТРОЛ НА ДИАБЕТА ПО ВРЕМЕ НА ХИРУРГИЧНА ИНТЕРВЕНЦИЯ

Подготвя се локален протокол за поведение по време на хирургично лечение. Протоколът се разпространява сред специалистите, участващи в лечението на пациентите с диабет.

1. Оптимизира се кръвно-захарния контрол предоперативно;
2. Отлагат се големи хирургични интервенции, ако е възможно, при:
  - $HbA_{1c} > 9,0\%$ или
  - кръвна-захар на гладно $> 10,0$ mmol/l или

- кръвна захар постпрандиално > 13,0 mmol/l
3. Търсят се усложнения, които могат да увеличат хирургичния риск и се уведомява хирургичния екип:
- сърдечни или бъбречни проблеми;
  - автономна или периферна нервна увреда;
  - пролиферативна ретинопатия;

4. Контрол на гликемията:

При захарен диабет тип 1

- използва се венозно режим ГИК;
- започва се в 8,00ч и продължава до нормално хранене на пациента;
- контролира се нивото на кръвната захар със сигурен метод преди, по време и след оперативната интервенция (на 1-4 часа)
- целта е да се поддържа кръвната захар в граници 6,0-10,0 mmol/l;
- хипогликемията се овладява с глюкоза, след което се възстановява режим ГИК при по-ниска инсулинова доза;
- никога не се спира венозната инфузия с инсулин;
- възможно най-скоро след интервенцията се възстановява нормалният инсулиново режим от преди интервенцията;

При захарен диабет тип 2

- ако се провежда диетолечение или орално лечение и има добър кръвно-захарен контрол и предстои малка хирургична интервенция:
  - пропуска се прием на лечението сутринта преди хирургичната интервенция;
  - подновява се терапията при нормализиране на храненето (метформин се прилага само след изследване на бъбречната функция);
  - избягват се глюкозо-съдържащи венозни инфузии;
- ако се провежда инсулиново лечение или не е постигнат добър кръвно-захарен контрол или предстои голяма хирургична интервенция:
  - прилага се венозна инфузия с глюкоза-инсулин-калий (ГИК);
  - започва в 8.00ч и продължава до нормално хранене на пациента;
  - контролира се нивото на кръвната захар със сигурен метод преди, по време и след оперативната интервенция (на 1-4 часа)
  - целта е да се поддържа кръвната захар в граници 6,0-10,0 mmol/l;

Режим глюкоза-инсулин-калий (ГИК) по време на хирургическа интервенция

- прилага се 500 ml 10% (100 g/l) глюкоза + 16U бързодействащ чо вешки инсулин + калиев хлорид 10 mmol. Инфузията се провежда със скорост 80 ml/h с волуметрична помпа;
- прилага се по-висока доза (20 U) при пациенти със затлъстяване или

при висока изходна кръвна захар;

- прилага се по-ниска доза (12U) при много слаби пациенти или при обичайна за пациента ниска инсулинова доза;
- намалява се инсулиновата доза с 4U, ако гликемията пада или е нормална или е ниска;
- увеличава се инсулиновата доза с 4U, ако гликемията нараства или е висока;
- продължава се с посочената инфузия (ГИК) до 30-60 минути след първото хранене;
- използват се глюкозни разтвори с по-висока концентрация в случаите когато обемното натоварване е проблем;
- проверява се ежедневно за дилуционна хипонатриемия.

XXVII. ПОВЕДЕНИЕ ПРИ ДИАБЕТНА КЕТОАЦИДОЗА

Подготвя се локален протокол за поведение при диабетна кетоацидоза. Протоколът се разпространява сред професионалистите, участващи в лечението на диабетната кетоацидоза.

Лечение на диабетна кетоацидоза

1. Рехидратация

- Инфузират се 2 литра изотоничен физиологичен разтвор през първите 4 часа;
- Инфузират се 2 литра през следващите 8 часа, след това 1 литър на всеки 8 часа;
- Да се използва хипотоничен физиологичен разтвор много внимателно (при плазмен натрий $> 155 \text{ mmol/l}$, 1 литър за 8 часа);
- При наличие на сърдечно заболяване да се следи централното венозно налягане;
- Да се внимава особено при възрастни пациенти;

2. Инсулин

- Първоначално се вливат по 4-6U/час (след това по 6-10U/час);
- Проверяват се инфузомата и линиите и дозата се удвоява, ако липсва отговор в рамките на два часа;

3. Калий

- Вливат се 20 mmol/час от началото на инсулиновата инфузия;
- Временно се преустановява вливането на калий при $\text{K}^+ > 6,0 \text{ mmol/l}$;
- Изследва се нивото на серумния калий на всеки два часа;

- При спадане на калия < 4,0 mmol/l , дозата се увеличава;
  - Продължително се контролира пациента с ЕКГ;
4. *Бикарбонати*
- Прилагат се само при $\text{pH} \leq 6,9$;
  - При показания се вливат 100 mmol с 20 mmol K^+ за 30 минути;
  - Повторно се изследва АКР и плазмен калий 30 минути по-късно;
5. *Поведение при инфекция*
- Провежда се изследване на урина, рентгенография на бял дроб и сърце, хемокултури;
  - Да не се разчита на температурата на пациента и на левкоцитоза;
  - Да се използват антибиотици дори при несигурна инфекция;
6. *Общи грижи*
- При кръвна захар < 13,0 mmol/l:
    - Да се започне режим ГИК: 500 ml 10% глюкоза + 24U инсулин + 20 mmol K^+ със скорост 80ml/час;
    - Целта е поддържане на кръвната захар в граници 10,0-13,0mmol/l чрез вариране на инсулиновата доза;
    - Да се започне подкожно приложение на инсулин, когато пациентът е в състояние да се храни;
  - Да се вкара назогастрална сонда, ако пациентът е в кома;
  - Да се постави уретрален катетър, ако не се отдели урина в рамките на 3 часа;
  - Да се включи хепарин, ако пациентът е в кома, с хиперосмолярно състояние, или при наличие на други рискови фактори;
7. *Да се анализира причината за кетоацидозата, за да се намали риска от рецидив.*

XXVIII. ГРИЖИ ЗА ХОРАТА С ДИАБЕТ В СТАРЧЕСКА ВЪЗРАСТ

Поне 20% от лицата в старческа възраст (над 65-годишни) са със захарен диабет. През следващите декади техният брой ще нараства. Диабетът в старческа възраст е свързан по-често с внезапна смърт, хипертония, съдечно-съдови заболявания, инсулт, депресия, уринна инконтиненция, когнитивна недостатъчност, отколкото при хората без диабет на същата възраст. Групата на възрастните хора с диабет е много хетерогенна като например възраст на отключване на диабета или начин на протичане на заболяването и т.н.

За намаление на болестността и смъртността сред тази популация:

- провежда се обучение относно:

- изследване на кръвната захар;
- начина на приложение на лекарствата за диабета (и останалите медикаменти);
- хипогликемия и хипергликемия – разпознаване;
- по-важен се оказва контролът на всички сърдечно-съдови рискови фактори, отколкото строгият гликемичен контрол:
  - антихипертензивни средства;
  - липидо-понижаващи средства (където не са противопоказани);
  - аспирин (където не е противопоказан);
- лечението се провежда със същите препарати, както и на по-младите пациенти с диабет, но принципът е да се стартира с най-малката доза и да се титрира до достигане на желаната стойност на гликемията или до поява на странични ефекти;
- метформин често е противопоказан;
- сулфониурейните препарати и другите инсулинови секретогози могат да причинят хипогликемия;
- тиазолидиндионите не могат да се прилагат при пациенти с конгестивна сърдечна недостатъчност;
- инсулинолечението изисква добро зрение, умения и познавателни способности на пациента или близките му;

XXIX. ПРОФИЛАКТИЧНИ МЕРКИ ПРИ ЗАХАРЕН ДИАБЕТ

Да се осигури ежегодно противогрипна ваксина за всички пациенти със захарен диабет над 6-месечна възраст.

XXX. ЗАХАРЕН ДИАБЕТ В ДЕТСКАТА ВЪЗРАСТ

I. ОПРЕДЕЛЕНИЕ

1. Захарният диабет е най-честото ендокринно-обменно заболяване и най-честото хронично заболяване в детската възраст.

2. За детска възраст се приема възрастта от 0 до 18 г., а за юноша - всяко дете /момиче или момче/ от 13 до 18 г. възраст.

3. В детската възраст преобладава тип 1 захарен диабет, но все по-често се наблюдава и тип 2, както и много генетични синдроми, съчетаващи се с тип 1, тип 2 захарен диабет или състояния на нарушен глюкозен толеранс.

4. Заболяемостта от захарен диабет се увеличава непрекъснато. За последното десетилетие тя е от 9,2 до 12,0/100 000/година. Най-голяма заболяемост има в пубертетната възраст, като през последните години се наблюдава и втори пик около 6-тата година. Все по-често се среща и тип 2 в детска възраст.

II. ПРИЧИНИ

Захарният диабет е наследствено заболяване, полигенно, многофакторно. Отключващи механизми на автоимунен процес /за тип 1 диабет/ са:

1. Вирусни и бактериални инфекции
2. Стресови ситуации
3. Ранно въвеждане на хранене с краве мляко през първите 3 месеца от живота
4. Високо съдържание на нитрити в питейни води и нитрати в хранителни продукти.

Както ниското, така и високото тегло при раждане /под 3 и над 4 кг/ са рискови фактори за поява на захарен диабет в различен период от живота. Затлъстяването само по себе си, дори и без фамилна обремененост също е рисков фактор за тип 2 диабет, явяващ се още в детска възраст.

Рискови фактори:

- Ниско/високо тегло при раждане
- Фамилна обремененост
- Наличие на друго ендокринно заболяване, ревматоиден артрит, целиакия
- Затлъстяване

III. ДИАГНОЗА

Диагнозата се основава на анамнестичните данни за:

- Полидипсо-полиуричен синдром
- Вторична нощна енуреза при по-малките деца
- Немотивирана загуба на тегло при повишен, запазен или намален апетит
- Поява на рагади в устните ъгли
- Суха кожа и лигавици
- Зачервени бузи /диабетна рубеоза/
- Ксантохромия на длани и стъпала

- Възпалителни промени по външните гениталии
- Наднормено тегло /или затлъстяване/ – тип 2 диабет
- Аконтозис нигриканс – тип 2 диабет
- Фамилна обремененост за ендокринно-обменно заболяване
- Наличието на много членове от една фамилия с тип 2 диабет, хипертония и наднормено тегло, както и по-бавното начало на диабета са в полза на тип 2 диабет.

При диабетна кетоацидоза /с кома или без кома/ освен горепосочените признаци има ацетонов дъх, повръщане, болки в корема /псевдо остър хирургичен корем/ и дълбоко шумно ацидотично дишане /тип Кусмаулово/.

Признаци:

- Полидипсо-полиуричен синдром
- Дехидратационен синдром
- Консумативен синдром
- Кусмаулово дишане при ДКА

Лабораторни изследвания:

- Хипергликемия
- Глюкозурия
- Ацетонурия / + / - /
- Метаболитна ацидоза
- Хиперхолестеролемия
- Хипертриглицеридемия

Диференциална диагноза:

- Инсипиден диабет
- Пиелонефрит
- Вулвовагинит/баланит
- Менингоенцефалит /при ДКА/
- Отравяне

IV. ЛЕЧЕНИЕ

Лечението на захарния диабет е комплексно и включва:

- Инсулин /метформин при тип 2 диабет/
- Диета /рационално хранене/ с разрешение и на кристална захар до 5 грама дневно при деца на интензифицирано инсулиново лечение
- Физическа активност
- Обучение в самоконтрол на диабета
- Психологична подкрепа на дете и семейство

Инсулиновата доза, вид и режим при тип 1 захарен диабет се определят от:

- възрастта
- телесното тегло
- еволюцията на диабета
- наличие на остро или хронично усложнение
- наличие на асоциирано с диабета заболяване.

При кърмачета – започва се с доза 0,5U/kg т.м. в трикратен режим сутрин – бързодействащ
обяд – бързодействащ
вечер – смес от интермедиерен и бързодействащ човешки инсулин.

При децата от 1 до 5-годишна възраст – дозата на инсулина е от 0,5 до 0,8U/kg т.м. и над 6-годишна възраст – по 1U/kg т.м. , не повече от 40U дневно при започване на лечението.
В пубертетна възраст дозата може да се повиши много бързо и да достигне до 1,5U/kg т.м. без да се приема като инсулинова резистентност.

Лечението при тип 2 диабет се провежда на първо място с диета и редукция на теглото. При доказана инсулинова резистентност и липса на ефект от хипокалорийната диета след 6 месеца се включва метформин. Други инсулинови очувствители засега не са прилагат и не са регистрирани за детската възраст.

Интензифициран инсулинов режим /ИИР, ИИИ/ е този режим, при който ежедневно се инжектира 4 и повече пъти само бързодействащ човешки инсулин или бързодействащ инсулинов аналог, със или без комбинация с интермедиерен инсулин в предварителна смес

Приложението на бързодействащите инсулинови аналози е подходящо в рамките на ИИР, докато бавнодействащите инсулинови аналози са все още с ограничено използване.

По време на ремисия /нормогликемия или близка до нормалните стойности гликемия с инсулинова доза под 0,5U/kg т.м./ не се препоръчва спиране на инсулина, дори инсулиновата доза да спадне под 0,1U/kg т.м. Само при доказана нормална С-пептидна секреция с добър отговор след хранителна стимулация би могло за известно време детето да остане без инсулин.

Показания за ИИЛ:

- Еволюция на диабета над 5 години
- Лош метаболитен контрол
- Повишаваща се инсулинова доза
- Наличие на усложнения
- Пубертетна възраст
- Инфекции (временно?)
- Лечение на ДКА – iv или sc
- Наличие на асоциирано с диабета заболяване

V. КОНТРОЛ НА ЗАХАРНИЯ ДИАБЕТ

Контролът на захарния диабет включва:

- Проследяване на физическото, пубертетно и нервно-психично развитие
- Специфичен за детската възраст лабораторен комплекс
- Скрининг на асоциирани заболявания – ТСХ и ЕМА /ендомизиомни/ и АГА и антиглиадинови антитела/
- Скрининг на усложненията.

Целите за добър контрол се определят от възрастта на детето. Това се налага от опасните последствия, които могат да настъпят по време и след тежка хипогликемия при деца под 7-годишна възраст.

Цели:

Възраст/години	HbA _{1c} (%)	Предпрандиална гликемия (mmol/l)
< 5	< 9%	6,0-12,0
5-12	< 8%	4,0-10,0
13-18	< 7%	4,0-6,0
	< 6%	4,0-6,0

Липидна обмяна:

Общ холестерол   под 5,5 mmol/l

Триглицериди   под 1,3 mmol/l

При висока постпрандиална гликемия се включва рано бързодействащ аналог.

Липидната обмяна, представено само от общ холестерол и триглицериди се изследва 1 път годишно и само при показания - на по-малък интервал.

VI. СКРИНИНГ НА УСЛОЖНЕНИЯТА

1. Невропатия

Рутинно клинично и електрофизиологично изследване за периферна и автономна невропатия се провежда веднъж годишно 5 години след началото на диабета.

Независимо от еволюцията изследването 1 път на година е задължително в пубертетната възраст, а при необходимост и по-често. При наличие на невропатия е показано лечение и с Милгама.

2. Ретинопатия

Скрининг за ретинопатия /обикновена фундоскопия/ се провежда 5 години след началото на диабета. Когато началото на диабета е в пубертетна възраст профилактичните прегледи за ретинопатия започват през първата година от еволюцията на диабета.

Флуоресцентна ангиография се провежда само по показания на офталмолог при наличие на промени в ретиналните съдове с оглед провеждане на лазер терапия, за която няма възрастово ограничение.

3. Нефропатия

Скринингът за нефропатия включва определяне на микроалбуминурия /МАУ/ при деца с продължителност на диабет тип 1 над 5 години в началото на пубертетната фаза на развитие /след 11-годишна възраст/. В следпубертетната възраст юношите трябва да се скринират ежегодно, докато преди пубертета скрининг на нефропатията не се налага. МАУ в предпубертетни деца, независимо от продължителността на диабета и метаболитния контрол е много рядка, поради което не се налага нейното определяне.

При тип 2 диабет в детската възраст още с поставянето на диагнозата е необходимо определяне на МАУ и проследяването ѝ 2 пъти годишно. При наличие на МАУ това се прави на 3-4 месеца. Условиата за събиране на урина и критериите за наличие на МАУ са както при възрастни.

VII. ПРОФИЛАКТИКА

Засега няма сигурна профилактика за тип 1 диабет, а за тип 2 единствено остава профилактика на затлъстяването.

Скрининг се провежда само селективен, като

- При тип 1 се определят генетични /HLA/, имунологични /антиостровноклетъчни антитела – IAA и антитела срещу GAD/ и метаболитни маркери /ОГТТ с инсулинова секреция/.
- При тип 2 – ОГТТ с инсулинова секреция.

БИБЛИОГРАФИЯ:

1. World Health Organisation. Department of Non-communicable Disease Surveillance. Geneva. Definition, diagnosis and classification of diabetes mellitus and its complications. Report of a WHO consultation 1999.
2. European Diabetes Policy Group 1998. A Desktop Guide to Type 1 (Insulin-dependent) Diabetes Mellitus. International Diabetes Federation, European Region.
3. European Diabetes Policy Group 1998-1999. A Desktop Guide to Type 2 Diabetes Mellitus. International Diabetes Federation, European Region.
4. Препоръки за лечението на пациенти със захарен диабет тип 2 в региона на Централна, Източна и Южна Европа, Консенсусни срещи, ноември 1999 & януари 2000, Будапеща.
5. American Diabetes Association. Standards of Medical Care in Diabetes. *Diabetes Care*, 27, Suppl 1, January 2004.
6. American Diabetes Association. Hypertension Management in Adults with Diabetes. *Diabetes Care*, 27, Suppl, January 2004.
7. 2003 European Society of Hypertension - European Society of Cardiology guidelines for the management of arterial hypertension, *Journal of Hypertension* 2003, 21: 1011-1053.
8. The JNC 7 Report, The Seventh Report of the Joint National Committee on Prevention, Detection, Evaluation, and Treatment of High Blood Pressure, *JAMA*, 2003, 289 (19): 2560-2572.
9. Hypertension in people with Type 2 diabetes: knowledge-based diabetes-specific guidelines, Working Party of the International Diabetes Federation (European Region), *Diabetic Medicine* 2003; 20: 972-987.

АВТОРИ НА ПРЕПОРЪКИТЕ ЗА ДОБРА ПРАКТИКА ПО ЗАХАРЕН ДИАБЕТ:

Доц. Анна-Мария Борисова, доктор на медицинските науки

Началник Клиника по Тиреоидни и метаболитни костни заболявания в
КЦЕ, МУ-София

Председател на Българско дружество по ендокринология (БДЕ)

Национален консултант по ендокринология

Доц. Сабина Захариева, доктор на медицинските науки

Началник Клиника по хипоталамо-хипофизарни, надбъбречни и
полови заболявания в Клиничен Център по Ендокринология, МУ-София

Ръководител на Клиничен център по ендокринология (КЦЕ)

Член на Ръководството на БДЕ

Д-р Цветалина Танкова, доктор по медицина

Главен асистент в Клиника по Диабетология в КЦЕ, МУ-София

Секретар на Българско дружество по ендокринология

Доц. Владимир Христов, доктор по медицина

Началник Клиника по ендокринология в УБ „Александровска“, МУ-София

Член на Ръководството на БДЕ

Доц. Калина Коприварова, доктор по медицина

Началник Клиника по детски диабет, МУ-София

Член на Ръководството на БДЕ

Доц. Малина Петкова, доктор по медицина

Началник Клиника по ендокринология, ВМИ - Плевен

Член на Ръководството на БДЕ

Доц. Филип Куманов, доктор по медицина

Завеждащ Сектор по полова патология в КЦЕ, МУ-София

Член на Ръководството на БДЕ

Д-р Пламен Попиванов

Главен асистент в Клиника по ендокринология в УБ „Александровска“,
МУ-София

КООРДИНАТОР И ОРГАНИЗАТОР НА РАБОТАТА ВЪРХУ ПРЕПОРЪКИТЕ ЗА ДОБРА ПРАКТИКА ПО ЗАХАРЕН ДИАБЕТ:

Доц. Анна-Мария Борисова, доктор на медицинските науки

Председател на Българско дружество по ендокринология

Национален консултант по ендокринология

Методичните указания по захарен диабет бяха обсъдени и приети на Консенсусна конференция организирана от Българско дружество по ендокринология на 02 април 2004 година с участието на 120 ендокринолози от страната.

**БЪЛГАРСКО
ДРУЖЕСТВО
ПО ЕНДОКРИНОЛОГИЯ**
